

אנון לך על תלתא
ומינו בעצתא ודיעתא:
כאלאודענד קושטא ומלי
דתריוצתא דתתפיד
מלתא דקושטא
למשדרדי: כבלא תג

יחמטול דבסימין גמר
אינון בכרסך ונתקנון
איך תדא על שפותך:
ישדנהוי באלהא סברך
ואודעתך יומנא תדא
אף אנת: כוהא כתבת

וּשְׁמַע דְּבְרֵי חֲכָמִים וְלִפְדָּ תַּשִּׁית לְדַעְתִּי:
יח כִּי־נְעִים כִּי־תִשְׁמְרֶם בְּבִטְנְךָ יִכְנֹו יַחֲדֹו
עַל־שִׁפְתֶיךָ: יִשְׁלֵהוּת בִּיהוּה מִבְּטַחְךָ
הוֹדַעְתִּיךָ הַיּוֹם אֶף־אֶתְּהָ: דִּכְהֵלֵא כְּתַבְתִּי

רש"י

חכמים. ללמוד תורה מתכס כל שהוא: ולבך תשית לדעתך. ואם רצך רשע לא תלמוד ממעשיו: (יח) כי נעים. יהי לך לאמר זמן, אם תשמרם ומלפנס צנוקן שלא תשכחם, ואימתי יהיו שמורים בלנך, בזמן שיכונו על שפתך, כאשר

מצודת דוד

אלה לא יבוא יתרון כי אם חסרון בעשרו. כי הגול יאבד עוד את שלו, ובתת מתן לעשיר בעצמו מחסר עשרו, והמקום לא ימלא החסרון כי לא עשה מצות

ה' במתן ההוא: (יז) ולבך. רוצה לומר לא שמיעת האוזן בלבך, כי גם לכך שים לדעת התורה להבינה ולזכרה: (יח) כי נעים. נעים תהיה כאשר תשמרם בלבך הנתון בבטן, וכאשר כל דברי התורה יחדיו יהיו נכונים על שפתך מבלי שגיאה ובלבול ולזה שים לבך להם. כי השומע מבלי הבנת הלב לא יוכל להוציא דבר מבלי שגיאה, ואף מהר ישכחם: (יט) הודעתך היום. בהדברים האלה הודעתך עתה להיות מבטחך בה', ופנה מכל עסקך להעמיק בדברי חכמים בכל לב: אף אתה. רוצה לומר עם שאתה רק לומד לעצמך. ואינך גדול מהלמד לאחרים, מכל מקום אף אתה בטח בה' כי יש תקוה גם לך: (כ) הלא כתבת. רוצה לומר, וכי תאמר

אבן עזרא

כי, להיות, הלא, להודיעך. ה' דבקים: לדעת. ללמוד דעת, כי נעים דעתי, או כי תהיה נעים כשתשמרם בבטן, רמו ללב: יכונן הדברים על שפתך. להיות זכרון:

רבנו יונה

ושמע דברי חכמים וגו'. תתן לבכך להכין עיקר כוונתי בכל דבר, ולאי זו מסלה אני מתכוין להגיעך, כי הדברים עמוקים, ולא תגיע לכוונת ענינם עד שתשים לבך להשכיל ולהתבונן בהם: (יח) כי נעים כי תשמרם בבטן וגו'. תשמרם שלא יסורו מלבך, כדי שתוציא אותם לפועל: יכונן יחדיו על שפתך. פן תשכחם, כי מבטא החכמה בשפתים תמיד ובהיות הדברים שגורים על הלשון סבת הזכרונות: (יט) להיות

מדרשי חז"ל

הקב"ה. שבט מוסר וגו', שנאמר: קח מאתם מטה מטה, כנעו הזה שהוא בורח, והסופר רודה במטהו. (ילקו"ש). (יז) ולבך תשית לדעתך. ר' מאיר היכי גמיר תורה מפומיה דאחר, והאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו, כי מלאך ה' וגו', אם דומה הרב למלאך ה' צבאות, יבקשו תורה מפיהו, ואם לאו, אל יבקשו תורה מפיהו. אמר ר"ל: ר' מאיר קרא אשכח ודרש, הט אנון ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתך, לדעתם לא נאמר אלא לדעתך. (חגיגה טו:).

(כא) להודיעך קושטא שלט
לשולחך. לשולחך הוראה:

מצודת צ

(כ) שלישים. שרים ונכבדים. כמו (ד) ורוצה לומר דברים חשובים נגידיים אדבר (לעל פ ו): במועצות ענין אמת. כמו מפני קושט סלה

אמורים במועצות ודעת: (כא) ל' לרעת להבדיל בין האמת ובין ותשובה נוצחת להמטעים ומגו

שלישים. דברים שלישים כתו שלשום כתבתי להודיעך אמר ודעת: קשט. על דרך הפוע (כה) אמרים אמת, הנכון אמרי (שמות כח ז), סיגים כסף (יח) (מ"ב ג ד), וכן רבים על דרך

כתבתי לך שלישים במועצו הענין אשר תחתיה ושולטת ל דבר בלשון, וכענין השליש,

משולשים, והשבט שניתנה על י ביניהם, ואותיותיו משולשות, ואו חדשים. התורה משולשת, תורה משולשים, אברהם יצחק ויעקב שמעון לוי. ומשה שלישי, אה משולשים; אב"ג. (תנחו

דבר אחר: הלא כתבתי לך של אלעזר: שלא יהו דברי תורה בעי יהו בעיניך כפרוודגמא חדשו שלישים גבורים, כמה דאת (פסיקתא

במועצות ודעת. מלמד שלמד ונתנם לו כאמת, וכתב לו אותם כדי שילך הוא וישמיעם לישראל קושט אמרי אמת, להשיב אמריכ במועצות ודעת. אם בקשת ל נוטל. וכן דוד הוא אומר: בפי

ס' סג' רבין (ח)

זני' נקן מתכא - (17)

בזמן צמח תורה

אֲנֹחַ לֶךְ עַל תְּלַתָּא וּמְנִין בְּעֵצְתָא וַיִּדְעֵתָא: **לֶךְ שְׁלוֹשׁ קְרִי: שְׁלִישִׁים בְּמַעְצַת וְדַעַת:**
 כַּאֲלֹדְעָנָךְ קוֹשְׁטָא וּמְלִי קַשְׁטָא **כַּאֲלֹדְעָנָךְ קוֹשְׁטָא וּמְלִי**
 דְתַרְצִיזָתָא דְתַהֲפִיף **אֲמָרִים אֲמַת לְשִׁלְחִיךְ: פ כַּבְּאֵל־תַּגּוּל־דֶּל פִּי**
 מְלַתָּא דְקוֹשְׁטָא

לְמַשְׁדְּרִיךְ: כַּבְּלָא תַּגּוּל לְמַסְפָּנָא מְטוּל דְמַסְפִּינָא הוּא וְלֹא תַמְפִּיף עֲנִיָּא בְתַרְעָא:

רש"י

(כא) לְהוֹדִיעַךְ קוֹשְׁטָא. שְׁלִישִׁים כַּחֲמֵי לָךְ כַּד שְׂמִינָן מִמּוֹכֵס: קוֹשְׁטָא אֲמָרִי אֲמַת. לְהִשִּׁיב אֲמָרִים אֲמַת: דְשׁוֹלְחִיךְ. לְשׁוֹלְחַךְ הוֹרָאָה: (כב) אֵל תַּגּוּל דֶּל. אֵל תַּגּוּלָּנוּ כִּי תַרְלָנוּ דֶּל, צַעֲזוּר שְׂהוּא דֶל וְאִין לֹא כַּח

מצודת ציון

(כ) שְׁלִישִׁים. שְׁרִים וְנִכְבָּדִים. כְּמוֹ וּמִבְחָר שְׁלִישִׁי (שְׁמוֹת עו) (ד) וְרוּצָה לֹמַר דְּבָרִים חֲשׁוּבִים וְנִכְבָּדִים. וְכֵן שָׁמְעוּ כִּי נְגִידִים אָדָּבָר (לעיל ח ט): בְּמוֹעֲצוֹת. מִלְשׁוֹן עֵצָה: (כא) קַשְׁטָא. עֲנִין אֲמַת. כְּמוֹ מִפְּנֵי קוֹשְׁטָא סֵלָה (מַהֲלִים ט ו): לְשׁוֹלְחִיךְ.

אֲמָרִים בְּמוֹעֲצוֹת וְדַעַת: (כב) לְהוֹדִיעַךְ. רוּצָה לֹמַר דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַהִיא עֲשׂוּיִים הֵמָּה לְהוֹדִיעַךְ אֲמִיתָת אֲמָרֵי אֲמַת לְדַעַת לְהַבְדִּיל בֵּין הָאֲמַת וּבֵין הַשְׁקֵר, וְלֹא תִירָא אִם כֵּן עוֹד פֶּן יִדְיַחֹךְ בְּשִׁגְגַתָּה, כִּי תוֹכֵל לְהִשִּׁיב אֲמָרֵי אֲמַת וְתִשׁוּבָה נֹצַחַת לְהַמְטִיעִים וּמְגַרְשִׁים אוֹתָךְ מִדֶּרֶךְ הָאֲמַת: (כב) כִּי דֶּל הוּא. רוּצָה לֹמַר כַּחֲשִׁבְךָ כִּי דֶּל הוּא וְאִין

אבן עזרא

שְׁלִישִׁים. דְּבָרִים שְׁלִישִׁים כְּתוּב בְּיָדֵינוּ, וְהִטַּעַם אֲתַמּוּל שְׁלוֹשׁ כַּחֲבַתִּי לְהוֹדִיעַךְ אֲמָרֵי אֲמַת, בְּסִפְרָא מוֹעֲצוֹת וְדַעַת: קַשְׁטָא. עַל דֶּרֶךְ הַפּוֹעֲלִים כְּמוֹ יֵשֵׁט (לְעִיל ז: כה) אֲמָרִים אֲמַת, הַנִּכְוֵן אֲמָרֵי אֲמַת, וְכֵן טוֹרִים אֲבָן (שְׁמוֹת כה ז), סִיגִים כֶּסֶף (יחזקאל ב יח), אֵילִים צִמֵר (מ"ב ג ד), וְכֵן רַבִּים עַל דֶּרֶךְ קִצְרָה, וְטַעַם לְהִשִּׁיב

רבנו יונה

כַּתְבַּתִּי לֶךְ שְׁלִישִׁים בְּמוֹעֲצוֹת וּגְוִי. מְלִיצָה שְׂכּוּלֶלֶת הָעֲנִיין אֲשֶׁר תַּחֲתֶיהָ וְשׁוֹלְטַת עֲלֵיהָ, כִּי אֵין מַחֲסוֹר כָּל דְּבַר בְּלִשׁוֹן, וְכַעֲנִין הַשְּׁלִישִׁי, שֶׁהוּא שׁוֹלֵט עַל מַסְפֵר

מדרשו חז"ל

(כב) אֵל תַּגּוּל דֶּל וּגְוִי. כָּל הַכּוֹבֵשׁ שֹׁכֵר שְׂכִיר, כְּאֵלוֹ נוֹטֵל אֶת נַפְשׁוֹ מִמֶּנּוּ. רַב הוֹנֵא וְרַב חֲסָדָא. חָד אֲמַר נַפְשׁוֹ שֶׁל גּוֹלָן. וְחָד אֲמַר נַפְשׁוֹ שֶׁל נְגוּל. מֵאֵן דְּאֲמַר נַפְשׁוֹ שֶׁל גּוֹלָן, דְּכַתִּיב: אֵל תַּגּוּל דֶּל. וּמֵאֵן דְּאֲמַר נַפְשׁוֹ שֶׁל נְגוּל, דְּכַתִּיב: כֵּן אֲרַחֹת כָּל בּוֹצֵעַ בְּצַע וּגְוִי. (ב"מ ק"ב).

כָּל דֵּיין שְׁנוֹטֵל מִזֶּה וְנוֹתֵן לִזֶּה שְׁלֹא כְרִין, הַקְּבִי"ה נוֹטֵל מִמֶּנּוּ נַפְשׁוֹ, שְׁנֵאֲמַר: אֵל תַּגּוּל דֶּל כִּי דֶּל הוּא, וְאֵל תִּרְכָא עֲנִי בְשַׁעַר כִּי הִי יִרִיב אֶת רִיבָם וּגְוִי. (סְנַהֲדִין ז).

דְּבַר כַּאֲלֵעוּלָם, בְּעוֹן לִקְטָא, שְׂכַחָה, וּפְאָה, וּמַעֲשֵׂר עֲנִי. מַעֲשֵׂה בְּאִשָּׁה אַחַת שֶׁהִיתָה יוֹשֵׁבֶת בְּשִׁכְוֹנָהּ שֶׁל בַּעַל הַשְּׂדֵה, וַיִּצְאוּ שְׁנֵי בָנִיהָ לִלְקֹט וְלֹא הִנִּיחֵן בַּעַל הַשְּׂדֵה. אֲמֵן הִיתָה אוֹמֵרֶת מִתִּי יִבְאוּ בְנֵי מֵהַשְּׂדֵה, שְׂמָא אֲמַצָּא בִידֵם כְּלוּם לֹאכּוּל. וְהֵם הִיוּ אוֹמְרִים מִתִּי נִלְךְ אֵל אֲמֵנוּ, שְׂמָא נִמְצָא בִידָה כְּלוּם לֹאכּוּל. הִיא לֹא מִצָּא בִידֵם כְּלוּם, וְהֵם לֹא מִצָּאוּ בִידָה כְּלוּם. וְהִנִּיחוּ רֵאשִׁיָּהֶם בֵּין בְּרַכֵּי אֲמֵם, וּמִתּוֹ שְׁלוֹשֶׁתָן בְּיוֹם אַחַד, אֲמַר הַקְּבִי"ה: אֲתֵם גּוֹבִינן מֵהֵן נַפְשׁוֹת, חֵיִיכֶם אִף אֲנִי אֲגַבְהָ מִכֶּם נַפְשׁוֹתֵיכֶם. וְכֵן הוּא

מְשׁוֹלְשִׁים, וְהִשְׁבַּט שְׁנֵיתָנָה עַל יָדוֹ מְשׁוֹלֵשׁ, וּמִשֶּׁה שְׁלִישִׁי בִּינְיָהֶם, וְאוֹתוֹתָיו מְשׁוֹלְשׁוֹת, וְאֲחִים שְׁלֵשָׁה, וְנִצְפָן לְשִׁלְשָׁה חֲרָשִׁים. הַתּוֹרָה מְשׁוֹלְשָׁת, תּוֹרָה נְבִיאִים וְכַתּוּבִים. וְהָאֲבוֹת מְשׁוֹלְשִׁים, אֲבָרָהֶם יִצְחָק וְיַעֲקֹב. וְהִשְׁבַּט מְשִׁלֵּשׁ, רְאוּבֵן שָׁמְעוֹן לֵוִי. וּמִשֶּׁה שְׁלִישִׁי, אֶהְרֹן מֵרִים מִשֶּׁה. אוֹתוֹתָיו מְשׁוֹלְשִׁים, אֲבִי"ג. (תַּנְחוּמָא פְרַשְׁתָּ יִתְרוֹ).

דְּבַר אַחֵר: הֵלֵא כַּתְבַּתִּי לֶךְ שְׁלִישִׁים, שְׁלֵשִׁים כְּתִיב. אִי"ר אֲלַעֲזוּר: שְׁלֹא יְהוּ דְבָרֵי תּוֹרָה בְּעֵינִיךְ כְּפִרְוֹדִגְמָא יִשְׁנָה, אֵלֵא יְהוּ בְּעֵינִיךְ כְּפִרְוֹדִגְמָא חֲדָשָׁה שֶׁהַכֵּל רִצִּין לְקִרְוֹתָהּ. שְׁלִישִׁים גְּבוּרִים, כְּמָה דָּאֵת אֲמַר וְשְׁלִישִׁים עַל כּוּלָּהּ. (פְּסִיקְתָּא).

בְּמוֹעֲצוֹת וְדַעַת. מִלְּמַד שְׁלֵמֵד הַקְּבִי"ה עֵצָה וְדַעַת לְמִשֶּׁה וְנִתְּנָם לוֹ בְּאֲמַת, וְכַתּוּב לוֹ אוֹתָם בְּאֲמַת, וְהוֹדִיעַם לוֹ בְּאֲמַת, כִּדִּי שִׁילַךְ הוּא וַיִּשְׁמִיעֵם לְיִשְׂרָאֵל בְּאֲמַת לְהוֹדִיעֵם, לְהוֹדִיעַךְ קוֹשְׁטָא אֲמָרֵי אֲמַת, לְהִשִּׁיב אֲמָת לְשׁוֹלְחֶךְ. (יִלְקוּ"ש). בְּמוֹעֲצוֹת וְדַעַת. אִם בְּקִשְׁתָּ לִּיטוֹל עֵצָה, מִן הַתּוֹרָה הִיא נוֹטֵל. וְכֵן דָּרַד הוּא אוֹמֵר: בְּפִקּוּדֵךְ אֲשִׁיחָה. (יִלְקוּ"ש).

ה) כנער הזה שהוא בורח והסופר רודהו במטהו: הו אונך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתו. לדעתם^א לא נאמר וכו' (כתוב ברמז ת"י):

הלא^א כתבתי לך שלישיים. התורה משולשת, והאבות משולשים, והשבת שנתנה על ידו משולש, ומשה שלישי ביניהם, ואותיותיו משולשות, ואחים שלשה, ונצפן לשלשה חדשים. התורה משולשת תורה נביאים וכתובים, ואותיותיה משולשות אב"ג, אבות משולשים אברהם יצחק ויעקב, ומשה שלישי ביניהם, ואותיותיו משולשות מש"ה, והשבת שלישי ראובן שמעון לוי, כיום השלישי כי כיום השלישי (שמות יט, יא), בחדש השלישי בחדש השלישי (שם, ד). לבמועצות ודעת. אם^א בקשת ליטול עצה מן התורה הוי נוטל, וכן דוד הוא אומר כפקודיך אשיחה (תהלים קיט, טו) דבר^א אחר הלא כתבתי לך שלישים שלשים כתיב, אמר רבי אלעזר שלא יהו דברי תורה בעיניך כפרוזדגמא ישנה אלא יהו בעיניך כפרוזדגמא חדשה שהכל רצים לקרותה הדא הוא דכתיב היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות (דברים כו, י). רי"ט שמואל בר נחמני אמר שלישים גבורים כמה דאת אמר ושלישים על כלו (שמות יד, ז), דברי^א תורה נמשלו בזיין מה הזיין הזה מתקיים לבעלים כך דברי תורה מתקיימן למי שהוא עמל בהן כל צרכן, א"ר אחא גבורים הם דברי תורה לפרוע ממי שאינו עמל בהן כל צרכן. במועצות בר חטיא [סס חסס] אמר כמו עצות. ד"א^א במועצות ודעת מלמד שלמד הקב"ה עצה ודעת למשה ונתנם לו באמת וכתב לו אותם באמת והודיעם לו באמת כדי שילך הוא וישמיעם לישראל באמת, להודיעך קושט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחך:

אל^א תגזל דל כי דל הוא. א"ר שמעון בן יוחאי א"ר יצחק בר טבלא א"ר חמא אריכא משום רבי אחא דתנא רבי חייא כל שאינו אומר דבר בשם אומרו עובר בלאו שנאמר אל תגזל דל כי דל הוא:

אל^א תגזל דל כי דל הוא. וכי יש לו כלום, אלא אם היית רגיל להיות מפרנסו וחזרת כך ואמרת עד מתי אני מספיק לזה ואתה מונע יד שלא ליתן לו אם עשית כן כאלו אתה גוזל. וא"ל תדכא עני בשער. שלא אעצור בשבילך את השמים שנקרא שער שנאמר וזה שער השמים (בראשית כח, יט). כי ה' יריב ריבם. אני רב אותך ריבים שעשיתך עשיר ולא לו. וקבע את קובעיהם נפש. נפשו אתה מחסרו אם לא תפרנסו. ד"א אל תגזל דל, כזה התורמוס [פי' מין קטניות מר וקטף] שהוא נכנס עם הפרפרת, לא יאמר אדם יש לפני אגוזים ותמרים עליהם אני אומר ומניח את התורמוס לכך נאמר אל תגזל דל. ד"א מדבר בשבטו של לוי והוא קורא לשבטו של לוי דל, ר' יהודה ור' סימון חד אמר שהיו דלים בנחלה שנאמר (ולבני) [רק לשבט] הלוי לא נתן (יהושע יג, יד), לפיכך אל תגזל דל אל תגזלנו מן המתנות, וחד אמר שהיו דלים מן המנין שהיה הארון מכלה בהם, לפיכך הקב"ה מצוה את משה אל תכריתו וגו' (כמדבר ד, יח) וכו' (כתוב במלכים ברמז קע"ד ולעיל בפסוק כן ארחות כל בוצע בצע):

אל^א תגזל דל כי דל הוא. וכי מה היה צריך שלמה להזכיר דל שני פעמים, אלא משנדלדל מנכסים חכמתו אינה נשמעת שנאמר וחכמת מסכן בזויה (קהלת ט, טו), דל מחיים שאין לו פרוטה לחיות בה מתוך כך נגזלים חייו מן העולם:

אל^א תגזל דל כי דל הוא. עני במה יקרא שמו לפניך, עשיר יקרא שמו לפניך על שם ממנו על

ציון המדרש סא הגיגה טו, ב סב תנחומא ב' יתרו ח סג תנחומא ב' יתרו ז סד פסדר"כ פ"ב, בחדש השלישי סה איכ"ר פ"ג, א סו פסדר"כ שם סז מדרש משלי פכ"ב, כ סח ע"י תנחומא במדבר כב. וב"מקורות" (הימן) ע' 382 סט תנחומא בהר ב ע' תנחומא שם כב עא מדרש משלי פכ"ב, כב עב תנ"א רבה פ"ח

מכון המאור

תרגום יונתן

משלי טו טז

קנא

ה' מַרְדוּתָא דְחֻקְמָתָא
 מִן דְּמַתְיָר יְהוּ עֵנוֹ:
 אִמֵּן בַּר נֶשׁ תַּרְעִיתָא
 הַלְבָא וּמֵן יִּמְלֵא
 דְּלִישָׁנָא: בְּפִלְהוֹן

עֲנוּה: מִזְאֵר לְאָדָם מְעַרְכֵי לֵב וּמִיְהוּה מַעֲנָה
 לְשׁוֹן: כַּפַּל דְּדִרְכֵי אִישׁ זָךְ בְּעֵינָיו וְתוֹכֵן
 רוּחֹת יְהוּה: גִּלְגַּל אֶל־יְהוּה מַעֲשִׂיד וְיִפְנוּ

אַרְחֻתִּיה דְּנִבְרָא דְכִין אֲנוּן בְּעֵינָיו וְאַלְהָא מַתְקֵן אַרְחֻתִּיה: גִּלְגַּל לְאַלְהָא עוֹבְדָךְ וּמַתְקֵן
 רַשִׁי

בא מדהנא
 בא דשמעא
 יחי פינת
 ז: לבמריש
 ולי נפשיה
 ונתא דחי
 לגדחלתייה

(א) מערכי. ענין סודר: מענה. ענין אמירה: (ב) זך. ברור ונקי. כמו שמן זית זך (שמות פ ט): ותוכן. מלשון תוך: (ג) גולגל. גלגל וסבב:

(א) לאדם מערכי לב. הוא סודר עלמו ודרכיו נלנו: ומד' מענה לשון. כשנא להשיב הקב"ה משכילו בדרכיו. או, אם זכה מומן לו מענה טוב: (ב) ותוכן. רוחות ה'. ומונה הלכות מי הטוב ומי

ודה. כמו צדק
 ה. ובטול. כמו

מצודת ציון

מצודת דוד
 (א) לאדם. ביד האדם לערוך הדברים בלבו בסדר נאות, אבל מה' בא העזר לסדר אמריו בלשון לבל יכשל בהם: (ב) זך בעיניו. כי אינו רואה חובה לעצמו: ותוכן. ה' הוא בתוך רוחו של כל אדם ויודע הוא אם דרכיו זכאים אם לא: (ג) גולגל. סבב מעשיך אל ה' להיות מביא לעבודתו, ואז יכוננו ויתבססו מחשבותיך:

אבן עזרא

לב, והטעם דעת ויראת השם: (א) לאדם, כפ, גולגל, כפ. ד' דבקים, מערכי לב שיערוך בלבו המחשבות, ומאת השם דבור הלשון שהוא יוציאנו, כי טרם הדבור ידענו, כענין אין מלה בלשוני (תהלים קלט ד), והשם שיודע ומערכי לב רואה מענה איש, וזהו כל דרכי איש שהוא זך ונקי בעיניו, רואה השם דרכיו

זוסר חכמה.
 וד על כותף

ויפרעהו מן
 סר החכמים
 ע הוא קונה

רבנו יונה

מזכר חכמה ולפני כבוד וגו', מוסר סמוך. והטעם מוסר שנתחייב החכמה, והמוסר שהוא יסוד יראת ה', ויתכן כי יחסר בייח, כמו כי ששת ימים (שמות כ כא), והטעם יראת ה' במוסר חכמה, כי על ידי מוסר החכמה בתקון המדות יגיעו ליראת ה': ולפני כבוד ענוה. ביאר אחד מן המוסרים, והזכיר קצת מסבותיו, וטעם להזכיר זה המוסר בפרט, לפי שאמרו ז"ל ענוה גדולה מכולם, והנה המקרא הזה ביאר למעלה הגדולה שמגיע אליה מן המוסר, על כן ראוי שתלין בקרב חכמים אוזן שומעת תוכחת חיים: א לאדם מערכי לב ומד' וגו'. המקרא הזה נסמך לענין הענוה, כי העניו ישים בלבו מיד הענין הזה כאשר יחשוב המועצות לא יבטח בעצתו שיזדמן לו לשון מתוקן במחשבה שיהיה נשמע ומקובל לשומעים, כי ידע

זשה תלוי בה' יתברך, אף כי לא ישען אל בינתו שלא תקום, ותהיה מחשבתו להגיע אל הפועל: ב כפ דרכי איש זך בעיניו ותוכן וגו'. דרך טבעי האדם כי כל מעשיו אשר יגיעוהו מדרך מדתו זכים בעיניו אם טובות ואם רעות, ולפיכך תקן המדות ענין קשה. אף גם זאת: ותוכן רוחות ה'. עוזר את האדם לתקן מדותיו, להתבונן בעוונתם ולחזק בתיקונם, וגם כי לא יתכן לנצח את התולדות מבלי עזר שמים, וה' בוחן לבות. וכאשר יבקש האדם להכין לב לעבודת ה' וביראתו, יעזרהו על תקון הלב ויישור המדות. תוכן כענין תכנתי עמודיה סלה (תהלים עז ד), ולו נתכנו עלילות (ש"א ב א), וכן נמצא כענין תקון בקורף מן הקל ומן הדגוש, און וחקר תקן משלים הרבה (קהלת יב ט), מעוות לא יוכל לתקן (שם א טו): ג גולגל אל ה'

כאשר נאות
 שיב לשבת
 זי שיש לו
 יים חפצים
 לכו להשיג
 רי שישכיל
 יגיע בכאן
 שורע מוסר
 ז הלב הוא
 הנה שיגיעו
 ק יראת ה'

חייא בר
 של אהרן,
 שה "בקרוב
 יחד הדבור
 הדא הוא
 בניו לאמר

נושאי הפרק

(א"י) השגחת ה' ומשפטו בעולם.
 (יב"ט) עשיית הצדק, והתרחקות מהכעס.
 (טו"ג) להחזיק בחכמה ובמדות טובות והגמול המיועד לו.

לוי תוכחות
 אלה שמות.
 זרב חכמים

טז א כבוד ענוה: לאדם מערכי לב ומיהוה מענה לשון: כל-
 ב דרכי איש זך בעיניו ותכן רוחות יהוה: גל אל יהוה מעשיך
 ד ויפנו מחשבותיך: כל פעל יהוה למענהו וגם רשע ליום רעה:

אצל הנביאים לדרוש את ה' והיה ה'
 דרכו אשר ילך בה לפי שורש נשמתו ו'
 לב, שלו לא היה רק לערוך לבבו לדו'
 'מענה לשון', על ידי הנביא, איך יתנהג
 (היתה) [יש] רוה הקודש בישראל זא'
 ורוח הקודש יש לכל אדם ואדם.¹⁴ אך
 ואין ברוחו רמיה¹⁵, שאין ברוחו שום ז'
 [אבל] יתוכן רוחות ה' / וזהו: ירבות
 תקום¹⁶. אבל 'מי יאמר זכיתי לבי'¹⁷,
 מתאוה ונוטה חוץ מדבר רצונו יתברך,
 כי זה שאין 'ברוחו רמיה' זה דבוק ממש
 ושלום, יתנהג על פי רוחו, כי 'דרכי איש
 קטן שפורה ראש ולענה¹⁸ אז יש 'ברו'
 אשר לא יוכל לקום ויסור מדרכי ה' ה'
 אל ה' מעשיך, כלומר עכשיו אין לנו ל'
 שיהיו מעשינו אל ה' / היינו לפי רצונו
 בקיום המעשים עצמם, שהם מצות עש'
 מחשבותיך, כי "כל פעל ה' למענהו",
 והמצות וכל מה שפעל הכל למען ה' /
 שבכתב ותורה שבעל פה. ואמר, "פעל"
 הצפון [לצדיקים]. כלומר, מה (שנסתו'
 שהיא התורה והמצות שבעולם, והן עיק'
 אהרא המעניש אותך, הוא, "ליום רעה"
 לא תזון מזון והם יכוננו אף מחשבותיך.
 והענין: כי מחשבות אדם הן מארבעה ז'
 נגד ארבע רוחות השמים והן נגד ארבע או
 שכל הארבע רוחות וכן הארבע יסודות
 ברוחו שום דופי אז 'תוכן רוחות ה' / ו'
 פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רעה" כי נ'
 לא נתגלה עד ביאת הגואל שהוא סוד עלמ'
 מ"ט שערי טומאה, ושער הני אין לו. וכאשר
 מן העולם 'כאשר יבער הגלל עד תומו'²² ו'
 העולם. וזהו "כל פעל" גוי הוא נש"ב. "וג'
 "ליום רעה" כי 'בפרוח רשעים גוי להשמדכ

א) לאדם מערכי לב ומה מענה לשון. בעת שיצטרך לדבר לפני מלך ולפני
 שר אין לו רק לערוך לבבו לה', אבל הדיבור עצמו וכן הלשון שיאמר אין
 בידו, אלא כל אשר ישים ה' בפיו אותו ידבר.¹ וכן הוא בתורה רחמנא
 ליבא בעי² וכאשר ישים מגמת נפשו לעיני בתורת ה' בכל לבבו ובכל
 נפשו ובכל מאודו³ ה' יתן לו דעה ובינה והשכל ללמוד וללמד. L

ב) כל דרכי איש זך בעיניו. כל דרכי האדם נמשכים אחר הרצון הראשון
 וכמו שעולה על רוחו ברצון הראשון. והרצון בא מן הרוח כמו שפירשתי.⁴
 וזהו, "כל דרכי איש" הם זכים וישרים בעיניו ואף שעושה עול הוא מראה
 פנים שהולך בדרך הישר, אך ותכן רוחות ה'. הוא יודע אם לא היתה ברוחו
 רמיה.⁵ כלומר, אם לא היה ברצון הראשון שום פניה כלל, ואם הוא זך
 וישר.

ג) גל אל ה' מעשיך ויכנו מחשבותיך. כלומר, וכיון שאינך יודע דרך הטוב
 כי 'כל דרך איש ישר בעיניו', לכן אין [לך] לסמוך כלל על שכל האנושי,
 אך תראה שיהיו מעשיך לפי רצון ה', ויכוננו מחשבותיך" שיהיו גם כן
 לפי רצונו ולא תהרהר על שום דבר. ומחמת זה, ממילא, יכוננו כל מעשיך
 ומחשבותיך ויהיו זכים.

ד) כל פעל ה' למענהו. שהכל ברא לכבודו.⁷ וגם רשע, ברא, ליום רעה.
 לענוש בו לסרים ממצותיו. ועוד: שקאי אלעיל⁸, ומהו רצון ה', שתדע
 שכל מה שפעל הוא, "למענהו", כלומר למען ה' / ו', תורה שבכתב ושבעל
 פה, ה' חומשי תורה, ששה סדרי משנה. והן מצות עשה ולא תעשה. וזה
 שאמרו⁹: בא דוד והעמידן על אחת עשרה. וחושב שם ה' מצות לא תעשה,
 ו' מצות עשה. ומסודרים שם במזמור¹⁰: מי יגור גוי, ואם תאמר כיון שאין
 רצונו רק בהולכים בתורתו למה ברא את הרשע, לזה אמר: "וגם רשע
 ליום רעה" לענוש בו לעוברים על רצונו. וסוד של ארבעת הפסוקים הוא:
 דרך לאדם איך להתנהג ולילך ברצונו יתברך. כי לכל אדם ואדם יש לו
 דרך בפני עצמו לילך בו, כי אין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהם
 דומים זה לזה¹¹ ואין טבע שני בני אדם שוה. וכשהיו נביאים היו הולכים

- 9 12. בראשית כה, כב.
- 10 13. ישעיה מ, יג.
- 1 14. תנא דבי אליהו ב. ט. יג.
- 2 15. תהלים לב, ב.
- 3 16. יש, כא.
- 4 17. כ, ט.
- 5 18. זהר ב, כב, ב, כד.

- 1. ע"פ במדבר כב, לה.
- 2. סנהדרין קו.
- 3. ע"פ דברים ו, ה. 4. טו, יג.
- 5. ע"פ תהלים לב, ב. ועיין פסוק לב.
- 6. כא, ב.
- 7. כתובות ה.
- 8. פסוק ג.
- 9. מכות כד.
- 10. תהלים טו, א.
- 11. ברכות נח.

ספר משל

זמ גיאור הא"א

תועבות קרי: תועבת נפשו: יעינים רמות
 לשון שקר וידיים שפכות דם נקי: יה לב
 חרש מחשבות און רגלים ממהרות לרוץ
 לרעה: יטיפח פזבים עד שקר ומשלח
 מדנים בין אחים: פ כנצר בני מצות אביך
 ואל תמש תורת אמך: כאקשרם על לבך
 תמיד ענדם על גרותך: א כבהתהלךך

אינון דסני אלהא ובשבע
 אסלית נפשיה: יעיני
 דמתא ולישנא דשקרא
 וידי דשפכו דמא זפי:
 יה לבא דחשל מחשבתא
 רעתא ורגלי דמסרתכו
 למרהט לבישתא:
 יטסהרא דשקרא דמלל
 פדכותרא ומן דרמי תגרי
 בין אחי: כטור כרי
 פוקדנא דאבוך וקא
 כבפמיולך תתדבר

תשעי מנימוסא דאמך: כאקמורנון בלבך תדירא וכרוך אנון בצורך: כבפמיולך תתדבר רש"י

שנא ה' ושבוע תועבת נפשו. כלומר גם השביעית עמהם: (ט) יפיה. לשון דיבור הוא, כי כל דבור צרום הפה הוא: (כ) נצור בני מצות אביך: (כא) ענדם. לשון קשר הוא, כמו אענדנו עטרות לי (איז לא לו): (כב) בהתהלךך. נמייך:

מצודת דוד

(יז) עינים רמות. זה המתגאה המרים עיניו כלפי מעלה, לא כדרך שפלי הרוח אשר ישפילו עיניהם להסתכל כלפי מטה: (יח) לב חרש. המפנה לכבו לחשוב מחשבות און: לרוץ לרעה. לעשותה במהירות עד לא יתחסם: (יט) יפיה וגו'. רוצה לומר עד שקר המדבר כזבים, ואחת היא: בין אחים. בין אוהבים יגרה מחלוקת בספור לשון הרע, והיא השביעית הקשה מכולן, כי בזה הורג שלשה, את עצמו, והמקבלו, והנאמר עליו: (כ) מצות אביך. כי הלא כדאי חפץ בתקנתך: תורת אמך. מה שהיא מלמדתך:

אבן עזרא

מענינו ואחת מרגליו, וכן ויקבר בערי גלעד (שופטים יב ו) באחת מערי: (יז) רמות. המתגאה שירים ענינו בגאווה: לשון שקר שופכות דם נקי. רוצה: (יט) יפיה. לשון דיבור, והכתוב פירש שהוא עד שקר: (כ) נצור מדרשי חז"ל

יתפשו הם ושבועים ואומרים לא, אלא מסיח הייתי עמה. "ומשלח מדנים בין אחים" שכל ישראל אחים הם, והנואף אשת חבירו כעלה שומע ושונאו ואינו יכול לראותו. (תנחומא).

רבי אלעזר בן פדת אמר: כולן בעשו הן אמורות. "עינים רמות" וישא עיניו וירא את הנשים. "לשון שקר" שהיה צד את הבריות כפיו. "רגלים ממהרות" שרץ אחר יעקב להרגו. "ידיים שופכות" כי עייף אנכי, וכתוב עיפה נפשי להורגים. "לב חרש" ויאמר עשו בלבו. "יפיה כזבים" שכפר בתחית המתים דכתוב הנה אנכי הולך למות. "ומשלח מדנים" בין ישמעאל ליצחק שנא: יקרבו ימי אבל אבי וילך עשו אל ישמעאל וגו'. דבר אחר שש הנה שנא ה', אלו הן: עבודת אלילים, וגלוי עריות, ושפיכות דמים, ולשון הרע, וזקן נואף, ומחניף לחבירו בברבים, והאומר דבר בשם מי שלא אמרו שהוא מביא קללה לעולם, אבל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם. (ספרי).

כא) קשרם על לבך תמיד וגו'. הלומד תורה בילדותו דומה לרופא שהביאו לפניו מכה ויש לו איזמל לחתוך וסמני רפואות לרפאות. הלומד תורה בזקנותו דומה לרופא שהביאו לפניו מכה ויש לו איזמל לחתוך ואין לו סמנין לרפאות, אף כך דברי תורה יהיו מצויינין לך זה מזה, והיו מצויינין לך זה בצד זה, שנאמר קשרם על אצבעותיך וגו', ואומר: קשרם על לבך תמיד ענדם על גרותיך. (אדר"נ כו:).

כב) בהתהלךך תנחה אותך וגו'. זה העולם הזה. "בשכבך

עמך במדמךך תו
 עלך ותתער היא
 רצף: כנמטול
 הוא פוקדנא וני
 גוהרא ואורחא
 ומכסנותרא ומרדו

תנחה אותך. כמו
 והקצות. למחיים ה
 תשיחך. מלין צעוך:
 אור. כמו שהאור מאי
 עומדת וזוטה לעולם ו
 שעה כאור הנר. דבר א
 האב הוא נר, כל מי
 נוטל נר צידו להדליק ו
 דבר שס, הוא מולאו ו
 הוראת אמו אורה היא
 אל מטוש מורת אמך.

מצו
 (כב) תנחה. תנחה: והקי
 תשיחך. מל

מצוה. המצוה שאדם על
 דרך

בני. בלב שלא תשכחו
 תגוף באבן רגליך: תע
 בעת תנומתך: והקיצות.
 פין בהקיצך היא תשיתן
 נר. כי המצוה כנר לה

כד) לשמרך מאשת רע.
 ראש לעבירות, ואמר בע
 עד חסרון ככר לחם, ועל

תשמור עליך" זו מיתה.
 לבא. משל לאדם שהיה
 ומתיירא מן הקוצים ומן ד
 רעה ומן הליסטים, ואינו
 לו אבוקה של אור, ניצל
 הברקנים. ועדיין מתיירא נ
 יודע באיוו דרך מהלך. כ
 מחיה רעה ומן הלסטים,
 מהלך, כיון שהגיע לפרש

תְּנַחֵה אֹתָךְ בְּשֹׁכֶבְךָ תִּשְׁמַר עֲלֶיךָ וְהַקִּיצוֹת
 הֵיא תְּשִׁיחֵךְ: כַּגִּי נֵר מְצוּה וְתוֹרָה אֹר
 וְדָרְךְ חַיִּים תּוֹכַחַת מוֹסֵר: כִּד לְשִׁמְרֶךְ

עִמְךָ בְּמִדְמָכְךָ תִּתְנַמֵּר
 עֲלֶיךָ וְתִתְעַר הֵיא תְּהוּי
 רִצְיֶךְ: כַּגִּמְטוֹל שְׁרָגָא
 הוּא פּוֹקְדָנָא וְנִימוֹסָא
 גּוֹרְרָא וְאוֹרְרָא דְחַיִּי

וּמִכְסֻנוֹתָא וּמִדְרוֹתָא: כִּד דְּתִנְטְרֶךְ מִן אִתְתָּא בִּישְׁתָּא וּמִן שְׁעִיעוֹתָא דְלִישְׁנָא דְנוֹכְרִיתָא:

רש"י

מדבר צמלות אצו ואמו, דכתיב (לקמן כ ט) מקלל
 אצו ואמו ידעך נרו באשון חושך, ואם נר של אדם
 ידעך (כוהה) כשאין מקיים מצוות, נמצא כשמקיים
 מצוות מאיר נרו. (ר' יוסף קרא): ודרך חיים
 תוכחות מוסר. מוכחות המוסר הם מטיס את
 האדם לחיים, נמצא שהם דרך החיים: (כד) לשמרך
 מאשת רע. התורה תשמרך מאשה של מנהג רע,
 ועל כרחק לא דיבר שלמה אשה רעה אלא כנגד
 עצודה זרה שהיא שקולה כנגד הכל. שאם תאמר
 אשה זונה ממש, וכי כל שכרה ושנאה של מורה
 ששומרת מן הזונה לצדה, אלא על כרחק זו עצודה

תנחה אותך. כמו מנהיגך: בשכבך. נקבר:
 והקיצות. לחמיית הממס לעמוד זדין: היא
 תשיחך. תלין צעדך: (כג) כי נר מצוה ותורה
 אור. כמו שהאור מאיר לעולם תמיד, כך התורה
 עומדת וכותה לעולם אל האדם, וזכות מצוה לפי
 שעה כאור הנר. דבר אחר, כי נר מצוה וגו', מלות
 האב הוא נר, כל מי שמקיים מצוות אצו כאילו
 נוטל נר בידו להדליק במקום חושך, ואם אדם שוס
 דבר שם, הוא מולאו לאורו, וכן מי שהוא מקיים
 הוראת אמו אורה היא לו, וכן הוא אומר (פסוק כ)
 אל טעוש תורת אמן. וכן הוא ודאי שמקרא זה

מצודת דוד

(כב) תנחה אותך. תנהג אותך בדרך הישר: תשמור
 עליך. משודדי לילה: היא תשיחך. תדבר עמך כחבר
 טוב המדבר עם חברו להשתעשע עמו: (כג) כי נר
 מצוה. המצוה שאדם עושה מאירה לו כנר והלומד תורה היא לו כאור היום, והשומע תוכחת מוסר הוא לו
 דרך המביא חיים: (כד) לשמרך. כי המוסר יועיל לשמרך מאשה זונה:

מצודת ציון
 (כב) תנחה. תנהג: והקיצות. ענין הערה מהשינה:
 תשיחך. מלשון שיחה ודבור:

אבן עזרא

ברה מאירת עינים, והתורה כאור ללומדיה והכסיל
 בחשך הולך, ודרך חיים והחכמה לאדם המקבל היא
 דרך שיחיה בה: (כד) לשמרך. התוכחות הם לשמרך
 מאשה רעה, שהיא קשה מכל העבירות שהיא גוררת
 הרעות:

בני בלב שלא תשכחנה: (כב) תנחה אותך. שלא
 תגוף באבן רגליך: תשמור. שאינך יכול להשמר
 בעת תנומתך: והקיצות. והטעם אף אם אין מדבר
 פיך בהקיצן היא תשיחך, כדי שלא תפחד: (כג) כי
 נר. כי המצוה כנר להאיר לפניך, כענין מצות ה'

רבנו יונה

דברים עם אשתו נדה, שמא יגבר היצר ויבא לידי
 פשיעה. וקל וחומר באשת חברו שלבו תקפו עליה
 ביותר, שאם בזאת שלמחר תהיה מותרת לו ודומה לו

כד לשמרך מאשת רע. הזהיר זה בעבור כי היא
 ראש לעבירות, ואמר בעבורה יבוא אדם לידי עניות
 עד חסרון כבר לחם, ועל זה אמרו ז"ל שלא להרבות

מדרשי חז"ל

פרשת דרכים, זה תלמיד חכם ויום המיתה. דבר אחר: זה
 תלמיד חכם ויראת חטא. (סוטה כא.)
 בהתהלכך תנחה אותך. זה יעקב שהיה מתעסק בתורה
 כשיצא מבית אביו ולא הניחחו. "בשכבך תשמר עליך"
 אימתי, ויקח מאבני המקום, והיה שוכב והיא משמרתו.
 "והקיצות היא תשיחך" ויקץ יעקב משנתו, כשיעמדו הכל
 לדין היא סגוריא שלו ומלמדת עליו זכות. (ילק"ש).
 (כג) כי נר מצוה ותורה אור וגו'. תניא רשב"י אומר:
 שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל, וכולן לא נתן

תשמור עליך" זו מיתה. "והקיצות היא תשיחך" לעתיד
 לבא. משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה,
 ומתיירא מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים ומן חיה
 רעה ומן הליסטים, ואינו יודע באיזה דרך מהלך. נודמנה
 לו אבוקה של אור, ניצל מן הקוצים ומן הפחתים ומן
 הברקנים. ועדיין מתיירא מחיה רעה ומן הליסטיין ואינו
 יודע באיזו דרך מהלך. כיון שעלה עמוד השחר ניצל
 מחיה רעה ומן הליסטים, ועדיין אינו יודע באיזו דרך
 מהלך, כיון שהגיע לפרשת דרכים ניצל מכולם. מאי

היא וקשבע
 ויה: יעני
 א דשקרא
 דמא זכאי
 מחשבתא
 דמסתרהבן
 לבישתא:
 קרא דמלל
 דרמי תגרי
 -מור ברי
 בוך ולא
 דך התדבר

כי כל דבור
 ורות לי (איוג)

זה: (כ) תפוש.
 נדנו עטרות לי
 צואר:

אוהבים יגרה
 בלו, והנאמר

שירים עיניו
 קר: (כ) נצור

זינו, אבותינו
 זפריש תרומה
 אלא תרומה.
 זה היא מאה
 כה מצויה לא
 שכול לעשרו.
 חתן לי עשר

ילדותו דומה
 לתחן וסמני
 יופא שהביאו
 לרפאות, אף
 צוינין לך זה
 ר: קשרם על
 (כ):
 וזה "בשכבך

עֲדִית אַרוֹם אֶת אֲלֻפְתָּנִי: קַג מֵה־נִּמְלָצוּ
 קַג מֵה חֲלֹן לְמוֹרֵי
 מִיִּמְרָךְ בְּסֻמָּן יִתִּיר מִן דּוֹכָשָׂא
 לְפָמִי: קַד מִפְּקוּדֵיךְ אֲתַבִּין מְטוּל
 הִיכְנָא סְנִיתִי כָּל פֶּר גִּשׁ דְּמִשְׁקֶר: קַה הֵיךְ
 לֹא־סָרְתִי כִּי־אַתָּה הוֹרַתְנִי: קַג מֵה־נִּמְלָצוּ
 לְחִכִּי אֲמַרְתֶּךָ מְדַבֵּשׁ לְפִי: קַד מִפְּקוּדֵיךְ
 אֲתַבִּוּנִי עַל־פִּנְ שְׁנֵאתִי | כָּל־אַרְח שְׁקֶר: פ
 קַה נִרְ־לְרַגְלִי דְּבַרְךָ וְאוֹר לְנִתִּיבְתִי: →

רש"י

(קג) נמלצו. נממקו: (קה) נר לרגלי דברך. כשאני נא להורות הוראה אני רואה צמורה, והיא מפרשת
 אומי מן האסור כנר המזיל את האדם מן הפחמים:

מצודת דוד

מצודת ציון

(קב) לא סרתי. רוצה לומר שפטי דין אמת, כי אתה
 למדתני לבל אכשל בדבר: (קג) מה נמלצו. מה מאוד
 נחשבו אמרתך לחכי לדברי מליצה, והמה ערבים לי
 יותר מעריבות הדבש לפי: (קד) מפקודיך אתבונן. מאשר אתבונן בפקודיך על כן שנאתי אורח שקר, וכמו
 שאמרו רבותינו ז"ל המאור שבה מחזיר למוטב: (קה) נר לרגלי. כמו הנר מציל הוא בחשכת הלילה מכל
 מכשול לבל חגוף הרגל, כן דברך מציל אותי מכל מכשול עבירה: ואור וגו'. כפל הדבר במלות שונות:

אבן עזרא

סרתי: (קג) מה נמלצו. מלה זרה ופרושה מתקן, כי
 איננו מגזרת מליץ ומליצה, כי מליץ כמו מקים, ואין
 המ"ם שרש גם מליצה כמו מריבה ואין המ"ם
 מהשרש על כן נמלצו מלה זרה, כי היא כמו נפתחו
 נשמרו נדברו, והמ"ם מן נמלצו שרש כאחד מאלה
 פתח שמר כי לא תבא אות אחר גו"ן נפעל רק מן

רד"ק

(קב) הורתני. מדרך השכל וכיון שידעתים מן השכל
 נקבעו בלבי ורצוני ולא סרתי מהם. או פירושו
 הורתני עזרתני בשמירתם, כלומר הורתני שפתחת לפני
 דרכם: (קג) מה נמלצו. מה מתקן מדבש. והמליצה
 היא תוכן הדיבור, לפיכך המשיל דברי התורה לדבש,
 כי דבריה מתוקים אמורים במיטב הלשון והדיבור.
 ואמר נמלצו דרך כלל על דברי התורה ואמר אמרתך

מדרשי חז"ל

קַה נִרְ־לְרַגְלִי דְּבַרְךָ וְאוֹר לְנִתִּיבְתִי. למה הרשעים
 דומים לאדם שהוא מהלך באפלה הגיע לאבן נכשל בה
 הגיע לגומץ נפל בה, וכתיב דרך רשעים כאפילה לא ידעו
 במה יכשלו. אבל הצדיקים דומים לאדם המהלך ונר לפניו,
 הגיע לאבן סר ממנה הגיע לגומץ משתמר. כך אמר דוד,
 באחי לחלל את השבת האירה לי התורה שנאמר: ושמרתם

נושאי הפרק

(קה) התורה ומצותיה נמשלו לנר ואור.
 (קרקח) שבועה לקיום התורה, ובקשה לדעת אותה.
 (קט"ק) בכל מצב אין לעזוב את התורה.

כל
 יתיר
 ופמא
 לעלם
 מפל
 ארום
 קמן
 ארום
 לא
 מרמי
 צס:
 היום
 ט:
 דבורי
 עקודיך
 מנעתי
 מ, כי
 י רגלי
 לשמור
 י שלא
 פירושו
 ה: כי
 מנעורי
 שמרתי
 ל אורח
 אני רע
 יך:
 זוב לך
 כי ויגד
 יהודה
 גלה לו
 ני מגיד
 (ב"ר)

רוח אבות פרק ו חיים מא

התורה: בספר תהלים ע"י דוד מלך ישראל, ר"ל שהיה לו כסף וזהב לרוב, ומכל מקום הגדיל התורה מהם: טוב לי תורת פיך. רצה לומר כי כל מה שתלמוד וותיק עתיד לחדש הכל יצא מפי הקב"ה

למשה מסיני וכן גם עתה כל מה שהאדם לומד למטה, ועל ידי זה הלא יגיע לאדם אהבת התורה, וזהו שכתוב "תורת פיך": **7** בהתהלכך תנחה אותך. כי דוד אמר (תהלים ק"ט) גר לְדָגְלִי דְבָרֶיךָ, כי כל ספק שנוגד לו לאדם איך יתנהג ימצא הכל בתורה ואם על פיה יתהוה לא ישל. והוא שאמר "גר לדגלי דברך" בכל צעד וצעד הייתי אוהו התורה לגר לראות את הדרך אך בה. (ועי' מ"ש לעיל פ"א מ"ב בוח).

לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות אמרתי לו (כד) אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם אין אני דר אלא במקום תורה וכן כתוב בספר תהלים על ידי דוד מלך ישראל (תהלים קיט) טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף ולא עוד אלא שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים בלבד שנאמ'

כמו [נבלאטיה סי'] ויתהלך תגוד וגו' שפי' שהיה לו עור מהשם יתברך, כן בהתהלכך התורה תנחה אותך ותהיה לך עזר מאת ה'.

כמו שאמרו בגמ' [פסחים פו:] ד' קנינים ואינו חושב אברהם קנין אחד, והראיה מפסוק שמכביא ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ, אינו ראה שמלת קונה הלא קאי על שמים וארץ. ודי להבין: (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא השיחך. בהתהלכך (סג) תנחה אותך בעולם הזה בשכבך תשמור עליך בקבר והקיצות היא תשיחך לעולם הבא: ואומר (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות: י (חמשה) (ט) [ארבעה] קנינים קנה הקדוש ברוך הוא בעולמו ואלו הן תורה קנין אחד שמים וארץ קנין אחד (אברם קנין אחד) (ט) ישראל קנין אחד בית המקדש קנין אחד: תורה קנין אחד מנין דכתיב (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז: שמים וארץ קנין אחד מנין דכתיב (ישעיה סו) כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מגורתי ואומר (תהלים קד) מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית מלאה הארץ קניניך: (אברהם קנין אחד מנין דכתיב (בראשית יד) ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ): ישראל קנין אחד מנין דכתיב (שמות טו) עד יעבר עמך ה' עד יעבר עם זו קנית ואומר (תהלים טו) לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם: בית המקדש קנין אחד מנין דכתיב (שמות טו) מכון לשבתך פעלת ה' מקדש אדני כוננו ידיך ואומר (תהלים עח) ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו: יא (כח) כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא בראו אלא לכבודו שנאמר (ישעיה מג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו: ואומר (שמות טו) ה' ימלוך לעולם ועד:

רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר (ישעיה מ"ב) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (מכות כ"ג):

מצפה יהושע (כד) אם אתה נותן לי כל כו', ע' מנח דני אליהו רצה פרק י"ח. (כס) תנחה אותך בעוה"ו כו', סוטה (כ"א ע"ג): (כו) ארבעה קנינים קנה כו', [פסחים פ"ו:] מנח דכ"א וטע' פ"ט מכללם בטלת פי' ע' ד' קנינים כו'. (כז) ישראל קנין אחד כו', מדרש מנחמה האלוני וי"ו, והוא שא' חכמים ישראל קנין אחד כו'. (כח) כל מה שברא הקב"ה כו', [נומא ל"ה ע"א]:

מסכת אבות
פרק ו
רוח חיים
לפאון רבי חיים זצ"ל ז"ל

11

אומר וכו'. ולפי שדע עכשיו כל הפרקים משנה, לפיכך הוצרך להודיע שמכאן ואילן ברייתא היא. ומתוך שהללו דברי הגדה הן ומספרות בעסק תלמוד תורה, נהגו לאמרן בבית הכנסת עם שאר פרקים הללו של מסכת אבות: וזכה לדברים הרבה.

לשמה. שני עסקך בצורה מעיקרה שלא לשמה ומתוך שלא לשמה נאל לשמה ולרבות גם את זה אמר מלת כל. ואומרנו וזכה לדברים הרבה. אין הכוונה על אותם דמפרש ואולי נקרא ריע אהוב וכו' דא"כ היה לו לפרש הדברים שזכה בהם דהיינו נקרא ריע וכו' ואח"כ יאמר ורא עוד ועוד למה עשה כלל ופרט. לכן נראה שמה שאמר וזכה לדברים הרבה הם דברים אשר לא זכרם פה ללאו כי רובלא לצייל ולימני והם עובדות העוה"ז כמו בני חיי ומוזני וכיוצא באלו דברים רבים.

שינויי גוסחאות העולם (כדלוי). כתיב למה.

ליקוטים
לכריות מעלבוניה של מורה וגם האדם או נובע ברפס העולם וממנו מים עכורים. לולי המורה שעשועיו ובה היה יתה לאורך ימים ונפרע נעם שהלם מחדש חידושים מה שאין זה ציטלת מאלף שהשי"ח נראו נחלתם שלמותו וכו' להוקף ולית ליה מדליי כלום משא"כ האדם הולך ופולט מחמוק מעלה מעלה. וגם הרבה הוספיו ח"ל דברים וסייגים משא"כ אם הימה החורה למלאכה הימה עומדת לעד במצב אחד בלי מנרעם וכלי חופסות. וכאשר כתבו המפרשים כי המלאכה נקראו עומדים כמי"ש הכבוד והמיו לך והכלים בין העומדים האלה. ולכן נמנה לנו למורה היא חייט ואחר ימיו. וא"כ אפוא יתכן שלמוד האדם מורה לכוונה זו להציל אי"ש מני שחת. וגם זו כוונה טובה היא. אך השלם האמיתי ומשוב בעצמו מה אני ומה חיי נגד בנין מעלתי המורה אם יעוננה. וזהו פי' לשמה למענה ממש. ויפרש מ"ש (מלי ג) ען חיים היא למחוקים בה ותומכה מאשר. כמו מי שצובע בנהר ומחמוק לאחור בעץ למען יציל. כן המורה למי שלומה בה

לשקמה, זוכה לדברים הרבה. **ולא עוד, אלא שפיל העולם** בלו פדאי הוא לוי. **נקרא ריע**, [מהלים קלט]

ולא עוד אלא שג"כ וזכה לדברים אשר הם כולם שלמות הנפש ואלו הדברים להיוחס התכלית האמיתי וזכר אותם. ואמר ורא עוד אלא שכל העוה"ם בלו כדאי הוא לו. אמר מלת כלו מיותרת להשמיענו שלא לבד כל העולם אשר הם עמה בחיים שכלם כדאי הם לו להתקיים בשבילו אלא אפילו כל העולם כלו ר"ל מתחלת בריאת העולם ועד עמה לא נבראו כלם אלא בשבילו זה העוסק בצורה לשמה. ואמר נקרא ריע. לפי שכיון שכל העולם מתקיים בשבילו א"כ ריע הוא למקום ושותף עמו שכמו שהשי"ת מקיים העולם ברחמי אפילו שלא לדיק בעולם שכבר נשבע מעבור מי נח עוד על הארץ, וזהו פי' מלה ארץ על צלימה ר"ל שכשיש לדיק בעולם הדיק הוא יסוד כל העולם והעולם מיוסד עליו. אמנם כאשר אין לדיק בארץ או השי"ת מלה ארץ על צלימה אע"פ שאין בשבילו נמצא שנעשה שותף להקצ"ה במעשה בראשית והרי הוא ריע שלו וג"כ נקרא אהוב מאחור ית' שכן כתב אני אהובי אהב וזהויותו עוסק בצורה לשמה הוא אהוב את המקום אהוב את הבריות משמח את המקום משמח את הבריות לפי שהשי"ת כוונתו להטיב לכל בראויו כי עולם חסד יבנה והוא יתברך שמה שמחה גדול כשהוא מטיב עם הבריות וכיון שבזכות זה העוסק בצורה לשמה כל העולם כדאי הוא לו שבשבילו מטיבין לעולם נמצא שזה משמח את המקום כי זאת הימה כוונתו להטיב וגם משמח את הבריות שאלולי זה לא היו מטיבין להם ובזכותו כל העולם שמחים וטובי לב.

י ב ין
בלמוד כדי להתפאר. לכן השמר לך מלהרהר אחריהם, שתחשוב דמשהו שהמורה היא עסק לכן יללנו לימודה בפרק זה: ה לא לצבור ריחם העושה, מדידע כי ה' זה (עסקו בה*). רק בעבור שמה הגדול, שמתברר לו כבוד גדולה, כי היא תכלית כל אדם (* זכרו אינו נוחין לו כלי. ודי' ודי' דס"ב א בראש וכו' [תפארת יעקב].

תפארת ישראל
ותכלית כל הבריה כולה: ד אריכות ימים ונכרות והצלחות, עושר וכבוד, המוצרכים כולם בהצטוות שבה"ק: ד שכן לו שיסתמם לצרו עם כל שבועים, שהכל כמסורתי, שרק בעבורו נברא הכל: ח שראוי להתחבר עמו לשמוע עצמו בכל דבר:

ומחוק אותה וכוונתו להציל נפשו מנעוב נקראת המורה לו ען חיים למחוק בה. אבל אם לומד למען המורה לממכה ולקערה לשמה ולמענה וזהו מומיה מואשר יתה. משנה וזכה לדברים הרבה. מלמד מה שחושב לקמן בהמשנה. [כיון שאמר לקמן ולא עוד כוונתו בשלם לשמה כמו ממון כבוד ורצונה וכו']. וקבלו רז"ל (מה עב). למשמאלים בצורה היינו שלא לשמה נפשית. ואמר דרך כלל לפי שאין הפה יכול לדבר ולחשוב. כי היה ים הרבה עושר וכבוד. וע"פ שכל שכרו של הלומד שלא לשמה וכל כוונתו יומן ממילא העוסק לשמה. וזה אלא לטפל לשכרו הגדול. והלומד שלא לשמה כגון לשם ממון וטובים לו ממון. לשם כבוד וטובים לו כבוד. וכן כל מה שהיה כוונתו ב"י נותנים וממלאים לו. וכוונתו. אבל הלומד לשמה שכרו שמור לו וכל מה שיש להלומד שלא לשמה נותנים לו ג"כ. א"כ הלומד לשמה אורך ימים אכיל. וכ"כ כלל הכוונות יחד שיש בשלם לשמה שנותנים לו. ולכן אמר קסם וזכה לדברים הרבה. שהוא הכל מה שיש להנות מהמורה בשלם לשמה וזכה בה. ועוד כי וזכה לקיים כל המצוות. מזהו ק"ף אהון שא"ל לקיים בה"י. וכמחז"ל (מתנה ק"י). כל העוסק בצורה עולה כאלו הקריב עולה וכו'. ויתבאר עוד וזכה לדברים הרבה כגון נביא שגיד פיהו ע"פ משא"ל (נבטת ל"ד). ע"פ עין לא ראתה אלהים וזאתך יעשה למחלה לו. כי כל מלאכה מעלה וטוב נבוא או חוזה לא השיגו השכר הגדול הגנוז לעומקי בצורה לשמה. ח"ש קסם וזכה לדברים הרבה. כי חיים דברים המושגים לכבוד אבותם. משנה ורא עוד אלא שפיל העולם בלו פדאי הוא לוי. כי אם רגע אחת היה נפקד ח"ל מכל העולם עולם נעם בכותנו כי חיות כל העולם מליי בהם שנתן לבני אדם מורה אחת ועי"ן פי' העולם נעם בחוכמו. וא"כ הלומד מורה אפשר שבאותה רגע כל העולם ממעלתי וא"כ הוא מתקיים עולם ומלואו. (ועי' נפס הים שגיד פיהו). ויתבאר עוד כפל לשון כל העולם כולו. ע"פ מחז"ל (מהדרין ג"ט): א"ר אלכסנדריה כל העוסק בצורה לשמה שטם כפתוליה של מעלה ובפתוליה של מטה שנאמר לעווע שמים וליסוד ארץ. ויוכן ע"פ מ"ש בהגיגה (י"ט). מ"ר גש"א שמים נבראו מהלם ואמ"כ ארץ. שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. וזה"ל ארץ נבראת מחלה ואמר כן שמים שנאמר ביום ששית ה' אלהים ארץ ושמים. ויכתיב קשו קראי וכו'. ויכתיב דהו בבראיה וזה לשללו. אך כבר כתב הרמב"ן דהשמים דקראי היינו שמים ששל רז"ל השמים וז"ל פי' עדי"ן כל המעשה בראשית והביא פסוקים מן המורה מן הגמ'. ולפ"י בעולם הבריה שמים נבראו מחלה ואמ"כ ארץ. אבל הרקיע הנראה לנו והוא בעולם העשיה הוא עולם השמים וז"ל. וידוע מ"ש אם לא ברייתו יומם ויללה חוקים שמים וארץ לא שמת. וזהו לא אך על קבלת המורה ב"ה קף אם היה ח"ל כל העולם כולו אהבם לתוהו ובוהו. וידוע כי תוהו ובוהו אינו ליוון גמור לכל הבריה. כי תוהו ובוהו היה אחר הבריה וכו'. וזהו המנה הקב"ה וכו' ואם לאו אינו ממוזר עשיה. והיינו מפרשים כי המחלי היה שחזור לתוהו ובוהו היינו שמתעלם עולם העשיה אבל לא מה שלמעלה. ור' אלכסנדריה הביא ראיה מפקוק טלם יעשה לי. דזהו בעולם העשיה. וכן הביא ראיה קף לעולם הבריה. שנאמר לעווע שמים וליסוד ארץ וגו'. וזהו ברייה דשמים קדים לארץ כ"ל. דזה ג"כ מליי בצורה. וכן בפקוק חוקים שמים וארץ וכן בפקוק המקיים עשה בעסק מורהו כל העולמות וכדכיל ועשה שותף לומר בראשית. וכמ"ש במדרש דמיון רעמי. רעמי דעולמי שקבלו מורהו כי (נפס"ה ע"ד פ"א ד). משנה נקרא ריע אהוב. כי עקר הוא אם הוא נאהב ג"כ. כי לא די בזה שהאדם אוהב את הקב"ה אלא ח"ן לו כלום. וכמחז"ל (נפס"ה פ"א ד). או היינו בעיניו כמאלה שלום כללה שנמצאת אלהים בבית מורה ורדופה ליתן להגיד שמה בבית חביה. כי בזה שהאמרה שנמצאת אהובים אהובים ח"ן או אוהבת אותם ח"ן או שלימות לה ר"כ כי אפשר מהמחמת שהם טובים מאל לכן אוהבת אותם. רק אם היא אומרת שהם אוהבים אותה ומגדה שמה זה יתשב לה למעלה. ויבאר עוד כי הנה בברית אירוקין נאמר שמה השמה רעים האהובים היינו שכל אחד יהיה נאהב מהשני. וידוע מ"ש במשלי (כ"ה) הוהך רגלך מניח רעך. והנה וזה רק ברעם סחם. אבל ברעם אהובים כמו למשל איש ואשתו נקרוין רעים אהובים. אבל אין רע בעסק לשמה. אבל אם ח"י כוונתו לשם כבוד או פרנסה בודלי הוא שאלם עושה בה יומר במתירות עם המורה ממדבק בו יומר. אבל ח"י להיפך נאמר אל המעשי יום וגו'. אלא אם רע בעסק לשמה. אבל אם ח"י כוונתו לשם כבוד או פרנסה בודלי הוא אוהב את המורה כי היא פתגמו. אבל המורה אינו אוהבת אותו. וכמחז"ל (מהדרין ק"א). הקורא פסוק כי יעשה אותו כענין זמר כי המורה מוגרת שק ועומדת לפני הקב"ה

אמר וכו'. ולפי שדע עכשיו כל הפרקים משנה, לפיכך הוצרך להודיע שמכאן ואילן ברייתא היא. ומתוך שהללו דברי הגדה הן ומספרות בעסק תלמוד תורה, נהגו לאמרן בבית הכנסת עם שאר פרקים הללו של מסכת אבות: וזכה לדברים הרבה.

[כ] שאלתי ענין השוכח דבר אחד ממשנתו, השיב: זה נאמר בדורות הראשונים שלמדו עד שהיו בקיאין בעל פה ואם ישכח דבר אחד מתחייב בנפשו אבל עלינו לא נאמר.

[כא] אמר לי כלל גדול ליקח עיצה מהתורה כמ"ש [משלי ח, יד] "אני" [לי] עצה" והיינו כשאלמוד בחשק שאדמה בעצמי שלמדתי כעת לשמה קצת, אפנה דעת לעסק המבוקש לעשות או לא לעשות וכדומה, וכמו שיפול אז בדעתו כן יעשה.

שלא שמע מרבו, אבל איזה פשט בפסוק או בגפ"ת שיהיה נכון ואמת עפ"י ד' חז"ל מותר לאמרו.

סז

דבר שאינו הגון. ואם חלמוד עם חבר אל חאמר שסברתו הוא דבר שאי אפשר לשמוע רק מדקדק חולי סופו להישמע.

[רוח חיים אבות פ"ב, ד]

[כ] בענין השוכח דבר אחד ממשנתו^{סז}, ^{סד} זה קאי על הראשונים שלמדו בעל פה^{סה}.

סח

^{סו} הזהירו בבני עניים שמהם תצא תורה^{סו}, והיינו שבני עניים מקבלים פעולה בהישיבה יותר מבני העשירים, מפני שאבותיהם לא הרבו עליהם בהוצאות שכר לימוד ונשאר אצלם הכל בכח ובהישיבה מוציאים מכח אל הפועל, ולא כן בני העשירים שכבר הוציאו עליהם למלמדים מופלגים כל מה שיהיה בכוחם הוציאו אל הפועל, ומזה תקיש לשאר אופנים.

סט

^{סז} גילה רבינו דרך סוד, ליקח עצה מן התורה והיינו שילמד בחשק רב עד שידמה לו כאילו לומד לשמה^{סז}, ואז לחשוב על המבוקש אם לעשות אם לאו, וכפי שיעלה על הדעת אז, כן

מקורות וביאורים

סב. שאילתות [נג], רא"ל [ג]

סג. [תנן] אבות פ"ג, [ח] השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך וכו'. ובגמ' [מנחות צט]. אמר ריש לקיש המשכח דבר אחד מלימודו עובר בלאו ע"ש.

סד. בחידושי מרן רי"ז הלוי [על התורה, פ' ואתחנן] כתב לבאר את שיטת הגר"ח, דס"ל שהאיסור של השוכח דבר ממשנתו נאמרה על תורה שבעל פה הנמסרת מדור לדור, שאם שכח דבר אחד מהקבלה הנמסרת לו הרי זה מתחייב בנפשו, שמחסר ב"מסירת התורה", אבל אחר שכבר נחתם התלמוד ונפסקה הקבלה של תושבע"פ איש מפי איש, שוב אין זה בכלל השוכח דבר אחד ממשנתו, ע"ש.

סה. ודלא כמ"ש כ בשו"ע הגרש"ז מלאדי [הלי תלמוד

תורה פ"כ ד' שגם בזמן הזה שנכתבה תורה שבע"פ ויכול לעיין בספר, נוהג איסור זה.

סו. שאילתות [נב], בשאילתות לא באו הדברים כביאור על מאמר הגמרא "הזהירו בבני עניים" אלא מאמר בפני עצמו "שמעתי מפי רבינו בני עניים עושים פעולה יותר גדולה בהישיבה מבני עשירים". ובה"י [ע] הנוסח: בני עניים עושים פעולה יותר גדולה בוואלאזין... "ואולי לזה כווננו חז"ל הזהירו בבני עניים שמהם תצא תורה". סז. זהו לשון הגמ' [נדרים פא].

סח. שאילתות [נד], ה"י [סג].

סט. בכת"י רא"ל [ח] נוסף "וענין לשמה מבואר בנפש החיים" ע"כ. ועי' נפה"ח [פרקים ג'] שאם לומד כמה שעות רצופים אי אפשר שלא יכנס בליבו עכ"פ זמן מועט כוונה לשמה, ועי"ז מתקדש מה שלמד שלא לשמה.

(כא) דברים וכו'. הנה מהגאון רבי חיים מו צהיות אחיו הגאון רבי זלמן מווילנא צענים, נפל ספק צו מה שחז"ל [יומא] ודברת צס ולא חתרים, ונסתפק צמקומות שאסור ד"ת חס מותר לז שיחת חולין, אי דווקא צמקוס שאני צס אני חסור לדנו שאיני יכול לקיים דברים חתרים חל חתרים צכל מקוס וז אשר צקהל ווילנא צהימר, והיה דבר המרצן צמקוס שאכ קורות העימים וחילו שפחומיו והיה כאילו ובתוך הלימוד אל מאד מצני

ע. ובספר רוח חיים בהתהלך תנחה או איך יתנהג ימצא הכ יכשל. וז"ש נר לרגלי התורה לגר לראות או רי"ס נוסף: כי צריך שבלתי התורה אינו יו א"ך לעשות ולהתנהג עיני להבין דרכו מה אותך שפי' שילך מעו: מוליכים אותו כמ"ש התהלך נח. [אכן נרא המבוארת כאן אלא עפ"י התורה ולא עפ ענין ליקח עצד

הנאמר מאת האון רינו חיינו מוואלאזין צצ"ח שנכתבו ז"ל גאמ"ז האון מוואלין אשר הכהן משריטוק אול"ך ט"ק"פ.

15

ואם
למאמר
רשאי
מדקדק
פ"ב, ר

פה סה

שבני
שירים,
לימוד
וח אל
עליהם
או אל

התורה
לחשוב
ז, כן

ז שבע"פ

ם כביאור
אמר בפני
נולה יותר
נוסח: בני
... "ואולי
א תורה".

ואר בנפש
למד כמה
עכ"פ זמן
למד שלא

(כא) דברים בטלים
וכו'. הנה שמעתי
מהגאון רבי חיים מוואלאזין
זהו אהיו הגאון הלדיק
רבי זלמן מוואלאזין רך
נשנים, נפל ספק בליבו על
מה שאמרו"ל [יומא יט:]
ודברת צס ולא דדברים
אחרים, ונסתפק בזה
במקומות שאסור לדבר
ד"ת אס מותר לדבר עס
שימת חולין, אי אמרינן

דווקא במקום שאני יכול לקיים ודברת צס ד"ת,
עס אני אסור לדבר דברים אחרים, אבל במקום
שאני יכול לקיים "צס" ד"ת, אין האיסור של
דברים אחרים חל עלי, או אמרינן ולא דברים
אחרים בכל מקום ובכל זמן. והנה המכמשים החשובים
אשר בקהל ווילנא העידו והגידו שהדבר יא לפניו
בהיתר, והיה דבר נפלא לראות כאשר צא אל צימ
המרחץ במקום שאסור להרהר ד"ת היה שואל על

יעשה ע, וזו היא עצת התורה ע"א.

ע

ע"ב [כב] ענין (כא) דברים בטלים,
אמר רבינו שהכל בכלל, זולת
שיצטרך למשא ומתן, או להשיב
מפני הכבוד. וטוב להרחיק גם
מזה שירמוז שלא יוכל להפסיק
בלימודו. וליוהרא לא חיישינן ע"ג.
ושאלתי אם יש היתר. ולקולא

[כב] דברים בטלים, אמר
הכל בכלל,
לבד אשר יצטרך לו
למו"מ וגם לפעמים צריך
להשיב מפני הכבוד, אבל
טוב להרחיק מכל וכל, גם
בעת לימודו טוב לבלום
ולרמוז שאינו יכול
להפסיק מלימודו, ואין
בזה משום יוהרא, ועכשיו
מותר לצעוק בשוק אני
רוצה להיות פרוש. אמרתי

איני רוצה שיאסור לי כת"ר רק למצוא לי צד
היתר בזה, ואמר אין בזה צד היתר רק המוכרח
למו"מ כשעוסק במו"מ הזה, וצריך התחכמות נגד
היצר בזה שלא יראה צד היתר בדברים האסורים
שהם מוכרחים. ואמר יש בני אדם שיכולים לדבר
ומהרהרים בד"ת אבל זה מלאכה גדולה, ולא יוכל
כל אחד לעשות.

קורות העיתים וחילוף הזמנים וכו' וכאשר יא מצית המרחץ ושז אל מקום שמוחר להרהר ד"ת נחלמנה
שפתומיו והיה כאילם לא יפתח פיו.

ובתוך הלימוד אל ידבר אלא ירמוז, כי הפוסק מדברי תורה מאכילין אותו גחלי רתמים, ויראה להמרחץ
מאד מצני אדם ככל האפשרי ולא הונו הנדידות וכו', ואף כשיצטרך צהכרח לדבר עס צנ"א ידבר

מקורות וביאורים

פ"י [כב] על הפסוק "כתבתי לך שלישים במועצות ודעת"
אם ביקשת ליטול עצה מן התורה הוי נוטל, וכן דוד
אומר "בפיקודיך אשיחה". וע"י בברכי יוסף [שיו"י ברכה
י"ד סי' קעט] שהביא מכאן מקור למה שכתבו הפוסקים
שמוחר לפתוח בתורה ולהכריע לפי הפסוק המודמן, ואין
בזה משום נחש, וכמו שעשו האמוראים שאמרו לתינוק
פסוק לי פסוקך. אבל רבינו מחדש כאן שהעיצה מן
התורה אינה בפתחת ספר בלבד אלא ע"י דביקות בתורה
זוכה לעיצה. ובספר "עין אליהו" [צמ"ס פאה] כתב לפרש
את ד' הירושלמי [פאה פ"ח ה"ן] רב חגי כי הוה מקים
פרנסין הוה מטעין להו אורייתא, עפ"י הגר"ח, שאחר
לימוד התורה היה להם עיצה כיצד לנהוג בצרכי ציבור.
עב. שאילתות [מ], ה"י [סד - סה].
עג. וכעין מבואר לעיל [הל' תפילין סי' טו] בשם
הגר"א דבזמן הזה אין לחוש ליוהרא.

ע. ובספר רוח חיים [אבות פ"ו מ"ט] כתב רבינו עה"פ
בהתהלך תנחה אותך, כי כל ספק שנוגד לו לאדם
איך יתנהג ימצא הכל בתורה, ואם על פיה ינהג לא
יכשל. וז"ש נר לרגלי דבריך בכל צעד וצעד הייתי אוחז
התורה לנר לראות את הדרך אלך בה. וברוח חיים כת"י
ריז"ס נוסף: כי צריך האדם להיות מוחזק בדעתו תמיד
שבלתי התורה אינו יודע בשום אופן בכל מעשה פרטיות
איך לעשות ולהתנהג רק שיתפלל להקב"ה שהוא יפקח
עיניו להבין דרכו מהתורה"ק לכן לא אמר בלכתך תנחה
אותך שפי' שילך מעצמו אלא בהתהלך שפי' שאחרים
מוליכים אותו כמ"ש ויתהלך חנוך וכו' את האלוקים
התהלך נח. [אכן נראה שאין כוונת רבינו שם להסגולה
המבוארת כאן אלא לענין עשיית מצוות שיעשה רק
עפ"י התורה ולא עפ"י הרגשות וענינים].

עא. ענין "ליקח עצה מן התורה" מובא בליקוט [משלי

קצת מצד השמיעה כך מי שלא בא לבחינת בית הנזכר לעיל לא השיג עדיין מתענוגי המלך שהיא התורה שהיא תענוג כל התענוגים דאורייתא וקודשא בריך הוא חד וזה שלא בא לבית המלך מעולם לא טעם מהתורה התענוג האמיתי אף שמתענג ממה שרואה בתורה שהשיג עכשיו שכך וכך הוא בבית המלך מכל מקום חילוק גדול ביניהם כרחוק מזרח ממערב על כן יראה כל אחד להכין את עצמו לבוא בזה השער אשר לה ועל ידי כן נזכה להיות מבני היכלא דמלכא, אמן נצח סלה ועד:

מי מריבה וכו' ולמה לא ראו הסימן כיון דבאמת היה הסימן על מי מריבה ועכשיו כשהטילוהו ליאור בטל הסימן גם להבין מה שאמרו והיינו דאמר ר' חמא בר חנינא מאי דכתיב המה מי מריבה אשר רבו וגו' והיינו דקאמר משה לישראל שש מאות אלף רגלי אמר להם משה כשבילי נצלתם כולכם השני והיינו הללו אין להם שייכות לכאורה אל הקודם:

→ **דאך** דנודע מה שאמרו חז"ל (תגינה י"ב) אור שבששת ימי בראשית היה אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו כיון שראה שאין העולם כדאי לו עמד וגנוז לצדיקים לעתיד לבוא:

ותפתח ותראהו את הילד וגו' ודרשו בש"ס (סוטה י"ב:) שראתה עמו השכינה. והנה נער בוכה הוא ילד וקולו כנער דברי רבי יהודה אמר ליה רבי נחמיה אם כן עשיתו למשה בעל מום אלא מלמד שעשתה לו אמו חופת נעורים כתיבה אמרה שמא וכו'. מילדי העברים זה זה נופל ואין אחר נופל והיינו דאמר רבי אלעזר מאי דכתיב המהגים והמצפצפים צופים ואינם יודעים מה צופים מהגים ואינם יודעים מה מהגים וכו' כיון דשדויה למשה במים אמרו תו לא חזינן כי ההוא סימנא בטלו לגזירתיהו והם אינם יודעים שעל מי מריבה הוא לוקה והיינו דאמר ר' חמא בר חנינא מאי דכתיב (במדבר כ', י"ג) המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל המה שראו אצטגוניי פרעה וכו' עיין שם בגמרא דסוטה:

והענין הוא כי יש אור הגנוז שגנוז בהתורה כי התורה נתלכשה בלבושין כמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ק"ד. א') ברכי נפשי את ה' כי אור הגנוז יקר מאוד להשיגו ועל זה אמר דוד ברכי נפשי את ה' אך שאלהי גדלת מאוד להשיגך כי אורייתא וקודשא בריך הוא חד על כן אמר הוד והדר לבשת בלבושין באופן שכל אחד יוכל להשיגו מהתורה כפי מה שהוא כך רואה דרך הלבושין הבהירות כי שמש ומגן ה' אלהים (שם פ"ה, י"ב) כמו שהשמש אי אפשר להסתכל בו כי אם על ידי מגן כך באלף אלפי אלפים הבלדות אור עצמותו אור הבהיר אי אפשר לכל אדם להשיגו כי ממש על ידי אור הבהיר יוכל להביט מסוף העולם ועד סופו וכמו שנודע זה ממעשים שראינו מבני אדם שזכו לכך כגון הבעש"ט נשמתו בגנוזי מרומים שסיפרו עליו כשהיה צריך לדעת שום דבר פרטי אפילו מעניני בני אדם דבר גשמי היה מסתכל בהתורה ולומד בה בדחילו ורחימו ומדבק את עצמו עד שהגיע לאור הגנוז בתוכה והיה רואה בדבר שצריך לראות ממש כמו שאמרו בש"ס (שם) מסוף העולם ועד סופו:

להבין מה זה שדרשו שראתה עמו שכינה הגם שהרחיצה שהלכה ליאור היתה לשם גירות שבאתה להתגייר כמו שאמרו (סוטה שם) שרחצה מגלולי בית אביה מכל מקום איך זכתה לראות השכינה עמו. ולהבין הפלוגתא דרבי יהודה ורבי נחמיה דפליגי בפירוש מלת נער גם להבין מה שאמרו כיון דשדויה למשה וכו' אמרו תו לא קא חזינן סימנא והם אינם יודעים שעל

מכונן הרי הקדוש מרנן מנתם נתום צ"ח
מ"ח זקיק טאורנאלי

אך לא כל אדם זוכה למדריגה זו על כן גזרה חכמתו יתברך לגנוז האור ההוא בתורה ולהלבישה בלבושין בכדי שירגיל האדם את עצמו מעט לראות האור דרך הלבושין כפי מדריגתו ושורש נשמתו וילך ממדריגה למדריגה עד שבהמשך הזמן יוכל להגיע לאור הגנוז בה לראות הבהירות בלי מסך מבדיל ועוד טעם לזה כי לולא זאת היה הרשע גם כן מסתכל באור שרואין בו מסוף העולם ועד סופו והיה פועל בו רשתתו כמאמר חז"ל ראה שאין נאה לרשעים להשתמש בו וכו' על כן גנוז בהתורה ששם לא ישיגו אותו כי אם הצדיקים הראוים לזה ועוד שאם לא היה הגניזה והתלבשות התורה בלבושין לא היה העולם יכולין לסבול האור הגדול הבהיר בפעם אחת בלא הרגל מקודם מעט כמאמרינו זה כמה פעמים לכן הוצרך להתלבשות לאור הגנוז והבין:

והנה כל אדם שמסתכל בהתורה הסיבה שאינו רואה האור הנ"ל מחמת שהרע שבקרבו הוא מסך מבדיל לפני האור שהוא בחינת טוב כמו שכתוב (ישעיה נ"ט, ב') כי אם עוונותיכם היו מבדילים וגו' ומי שאין בו רע שזוכה לזיכוך חומר ונעשה לבו משכן לבורא ברוך הוא ממילא אם אין מסך רואה האור הקדום הגנוז. ולעתיד אחר שיצא התורה מלבושין כי הגלות הוא גם כן בחינת לבושין בכללות העולם וצריך להיות כך כמאמרינו על פסוק (ירמיה ל"א, ב') מרחוק ה' נראה לי וגו' הכוונה גם כן כנ"ל להרגיל אותנו לראות הבהירות על ידי מסכים בכדי שנוכל לראות אחר כך בלי שום מסך לעתיד כי אז יהיה הבהירות בלי שום התלבשות כמו שכתוב (ישעיה ל', ב') ולא יכנף עוד מוריך וגו' והכנף מלשון התלבשות ויהי עיניך רואות את מוריך בלי מסכים מחמת שלא יהיה אז הרע מבדיל כאמור כמו שכתוב

(זכריה י"ג, ב') ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ ולא יהיה כי אם טוב: L

כמאמרינו על מה שאמרו חז"ל (עבודה זרה ג.) לעתיד יאמר הקב"ה לאומות העולם מצוה קלה יש לי וסוכה שמה וכו' והוא מוציא חמה מנרתיקה וכו' שבחינת חכמה רומז לאור הגנוז כמבואר לעיל כי שמש ומגן ה' ולעתיד יוציא הקב"ה בחינת חמה מנרתיקה שישגו אותו בלי שום לבוש הנקרא נרתק ואומות העולם מחמת שלא הורגלו באור כלל מקודם מעט מעט לא יוכלו להסתכל בהירות כלל מחמת גדלו מה שאין כן ישראל שהורגלו לראותו כל אחד לפי בחינתו מעט מעט וגם אפילו בזמן הזה כל אחד יכול לבוא לבחינה זו אם זוכה על ידי מעשיו ושכלו לצאת מבחינת לבושין נקרא אצלו לעתיד לבוא כמאמרינו כי כל צדיק מביא בחינת חלק משיח שלו ומשלים חלקו מקומת משיח כנזכר במקום אחר ועל ידי זה נקרא אצלו לעתיד לבוא וזוכה לראות הבהירות באור הגנוז על כן נאמר גבי אברהם אבינו ע"ה אחר שמל הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו וכו' (בבא מציעא פ"ו.) הכוונה גם כן כי על ידי המילה נתעלה בתמימות יתירה עד שנקרא תמים כנודע במאמרם ז"ל (נדרים ל"א.) גדולה מילה שלא נקרא תמים עד שמל ועל ידי זה יצא מבחינת לבושין ונקרא אז אצלו בחינת לעתיד לבוא וזכה להוצאת חמה מנרתיקה שהיא בחינת האחדות הגמור עם אין סוף ברוך הוא שהוא בחינת בן והבין:

ולזן המדריגה אינם יכולים להגיע כי אם ישראל שנקראו ראשית כמו שכתוב (ירמיה ב', ג') קודש ישראל לה' ראשית וגו' בחינת ראשית יכולים להשיג שהוא אור הקדוש אבל לא אומות העולם כאמור ואף הגרים אינם יכולים להשיג זאת כי על שם כך נקראו גירי הצדק שהן תחת כנפי

השכינה הנקרא צד במקום האחדות שה אפשר להם כי על יד המקורב אצל המלך ההתקרבות מכל מקן שזה אי אפשר כי אם חלק מהמלך והבין יתברך עם ישראל או ה' כמו שכתוב (דברים וכו) שאיתא בכתבי בנוסח הזכרות נשמ שהיא סכנה לנשמו לבחינת מדריגות ד למעלה מכ

על כן בבוא הגר ל למדני כל התורה רגל אחת (שבת ל"א.) להיות במדריגת הא השם יתברך לראות לשון מדריגה אחד כ מה דעלך סני לחברך אחד רוצה להקרא ב' לך שאיך היה הדב שאינו כך שאי אפשר שהוא השם יתברך כ"ו.) לא תעביד ונודע כי השם יתברך אצל ה' יתברך ההי כי הוא היה הוה וי שהבורא יתברך הוא ולא תכלה אם כן ו שהוא בחינת אחד יתברך הוא גם כן לו כן לראות מסוף ה והעתיד וההוה כאמו ה

ונודע שבכל דבר חומר וצורה להם חומר דק וזך

האדם מטומאה לטהרה, היינו שהטמא עצמו נהפך לטהור, אף אהלים הוא התורה, מעלין את האדם מכף חוצה לכף זכות, היינו שהחובות מתהפכים לזכויות ומרשע נעשה לדיק דמיון מטמא לטהור, עכ"ד.

וזה שאמר שלימוד תורה לשמה מקרבתו לידי זכות, היינו שזדונוותו מתהפכות לזכויות אף בתשובה מיראה. ולזה אמרו בתחילת המשנה כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, פי' שניתוסף לו זכויות הרבה מנות ומעשים טובים, כי גם העבירות שלו נתהפכו לזכויות.

*

ונהנין ממנו עצה ותושיה. י"ל על פי מה שכתב במאור עינים (פ' שמות) שהצעש"ט הקדוש נבג"מ כשהיה צריך לדעת שום דבר פרטי, אפילו מעניני בני אדם דבר גשמי, היה מסתכל בהתורה ולומד בה בדחילו ורחימו ומדבק את עצמו בתורה, עד שהגיע לאור הגנוז בתוכה, והיה רואה בדבר שצריך לראות, ממש כמו שאמרו בש"ס (תגינה יב.) מסוף העולם ועד סופו. (וכן כתב בדגל מחנה אפרים פ' בראשית).

ובררך זה יתפרש המשנה, ונהנין ממנו עצה ותושיה, כי כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, שעל ידי עסק התורה לשמה בדחילו ורחימו, זוכה להגיע אל אור הגנוז בתורה, והוא רואה דברים הרבה מסוף העולם ועד סופו, ולכן נהנין ממנו עצה

ותושיה, כיון שרואה דברים סתומים ונעלמים והוא יודע להשיב בכל אשר תשאל נפשו. L

*

ונתנת לו מלכות וממשלה. נראה על פי מה שכתב א"י זללה"ה צייטצ לב (פ' מקח) בטעם שמינינו (מענין כג.) לדיק גזר והקצ"ה מקיים, כי הלדיקים העובדים את ה' מיראת רוממותו ומאהבה, לא מיראת שבר ועונש, כי אם למלא רצונו יתברך לעשות לו נחת רוח, עליהם אמרו (וה"ק ויקרא י:) ישראל מפרנסין לאציהם שבשמים, שהם משפיעים לו יתברך תענוג, ובחינה זו יכונה בשם איש שהוא משפיע, והיינו דכתיב (דברים לג א) משה איש האלהים, ועל כן כח וגבורה נתן הקצ"ה בהם להיות מושלים בו יתברך כדיכול לשמוע לקול גזירתם, דכתיב (בראשית ג טו) ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך, עכ"ד.

ובזה יתבאר דברי המשנה, ונתנת לו מלכות וממשלה, כי מבואר ברמב"ם (פ"י מהל' תשובה ה"ה) דתורה לשמה היינו מי שלומד מאהבה. ולכן כל העוסק בתורה לשמה, היינו שעובד מאהבה לעשות נחת רוח לבורא ית"ש ולמלא רצונו יתעלה, זוכה לדברים הרבה, זוכה מלשון נאמן כמו ששינו (ברכות יב:) ולא זכיתי, ופירש הרטנורא לא נחתתי. ודברים הן דברים קשים, כאמרם (מכות יא.) כל דיבור הוא לשון קשה. והיינו שהוא מנאח דברים קשים וגזירות קשות. ועל כן התורה נתנת לו מלכות וממשלה, שהוא זוכה

בר"ק 4 אהרן סי' קנ"ו א"ל

אשית
לשון
ים כי
זכמה
זיראה
פניה
זן
ברא
מיחד
זפורי
של
אי"ה

סופי
רגום
שאי
ז בו
זיבא
ז את
ז מן
זדיין
כמה

דרך
אל
ז רק
זכות
אור
זרמז
זשה
זשה
ז על
ז קים
זתוו
זלו
זאן
זמה
זום
זרא
זיה
זתד

ולעשות מחומר צורה ולא יהיה בו שום חומריות כלל רק בחינת אלוקות והבן. **וירא** אלקים את האור כי טוב. ואיתא במדרש כי טוב לגנוזו וגנוזו לצדיקים ובו משתמשין צדיקים בכל דור ודור (הגיגה יב.) עיין שם, ושמעתי מא"י נ"ע זללה"ה היכן גנוז האור ההוא ואמר שהשי"ת גנוז בתורה (עיין בזהר הקדוש בהשטות ח"א רסד.) ולכן משתמשין צדיקים בכל דור ודור באור ההוא היינו על ידי התורה שיש בה אותו האור שיכולין להסתכל בו מסוף העולם ועד סופו כמו שראו עיני ממש כמה מעשיות מה שכתב לדודי זקני המנוח ר' גרשון קוטיבור ז"ל שנסע לארץ הקדושה איך שראה אותו בשבת בחוץ לארץ ומה זה עשה בחוץ לארץ והשיב לו דודי זקני באגרת שבאותו שבת עשה איזה גביר ברית מילה בחוץ לארץ ושלה אחריו להיות מוהל אצלו וכהנה וכהנה אשר קצרה היריעה מהכיל אשר הסתכל ממש מסוף עולם ועד סופו והכל היה על ידי אותו אור שנגנו בתורה, ויש לומר שזה מרומז כאן בפסוק כי הבעל הטורים פירש את האור בגימטריא בתורה נמצא מבורא ממש בפסוק וירא אלקים את האור כי טוב לגנוזו והיכן גנוז באת האור ממש היינו בתורה שהוא מספר את האור והבן. **ויבא** אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה. יש לומר בדרך רמז על פי מאמר חז"ל (ברכות ו.) כל העולם לא נברא אלא בשביל זה וכל העולם לא נברא אלא לצוות לזה עיין שם, העולה משם דעיקר בריאת העולם וכל ישראל היה רק בשביל צדיק אחד שעובד השי"ת תמיד באמת ובתמים ובאהבה שלימה, וכשהצדיק מעורר חשקו ומשתוקק להדבק באלהים חיים ממילא נמשכו אחריו כל ישראל שכולם נקראים מלאכתו שבשבילו נפעלו ונבראו, וזה שאמר הכתוב ויכל הוא לשון חימוד וחישוק כמו (תהלים קיט. פא) כלתה לתשועתך נפשי (עיין בית יוסף או"ח סימן רפ"א) היינו כשהצדיק שהוא בחינת יום השביעי שהוא שבת מעורר השתוקקות ומדבק עצמו לאור פני מלך חיים אז הוא מפעיל פעולת התשוקה בכל הנבראים שהם כולם מלאכתו אשר עשה על דרך הנ"ל כי כולם לא נבראו אלא בשבילו והבן. עוד יש לומר שמרמז על דרך

שכתוב בזהר הקדוש, כד עייל שבתא וכו' וכל דינין מתעברין מינה, וזה שאמר הכתוב ויכל שיכלה אלקים היינו הדינין, ביום השביעי כד עייל שבתא כל הדינין בטלין ומבוטלין ורחמים גוברים והבן. **ויאמר** אלקים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע וגו', ותוצא הארץ עשב מזריע זרע למינהו. ודרשו חז"ל (חולין ס.) וכדשאים לא נאמר בצווי למינהו אך מעצמם נשאו קל וחומר וכו' עיין שם, וזהו על פי פשוטו שהיה קשה לחז"ל למה לא צוה השי"ת כדשאים למינהו, אך התירוץ הוא שהשי"ת ידע שהדשאים ישאו קל וחומר בעצמם מאליהם. אבל יש עוד כזה ענין נסתר אחר אשר חנן ה' דעת לאדם לחדש בתורתו הקדושה איש איש על עבודתו ותורתו ואור נשמתו אשר חנן ה' ברחמיו וברוב חסדיו, דהנה איתא במדרשים על פסוק (בראשית לט. יא) ויבא הביתה לעשות מלאכתו נכנס לעשות צרכיו אך נתגלה לו שם דיוקנו של אביו (סוטה לו.) ובוה נח דעתו להתגבר על יצרו, והוא מרומז בחיבת ואין איש שם, אבל דיוקנו של אביו היה שם, ולכן יש סגולה ועצה להנצל מהרהורים רעים ח"י או תאות זנות ח"י לצייר לפניו דיוקן של אביו וזה מוליד בו כח קדושה וינצל בזה מהיצר הרע ומכל התאוות רעות עד כאן שמעתי או ראיתי כתוב באיזה ספר, ואפשר לקרב זה אל השכל שיועיל זה להנצל מהיצר הרע על פי ששמעתי מא"י נשמתו עדן רבי ישראל בע"ט שם טוב שאמר שכתוב בספר ברית מנוחה (דף ז: דפוס וירשא תרמ"ד) שחכמה נקרא קברות התאוה כי כשאדם דבוק בחכמה ממילא כל התאוות בטלין ממנו ולכך נקרא קברות התאוה היינו שעל ידי החכמה הוא מקבר ומבטל כח התאוה מעליו, ועל פי זה אמרתי פירוש הפסוק (דברים כג. טו) והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר כי קודש נקרא חכמה כידוע והוא השכל של אדם וכשהוא מדבק מחשבתו ושכלו בחכמת התורה ואלהות ומנהיג כל איבריו בזה השכל פועל שנעשים כל האברים שלו רוחניות רק חכמה ושכל כיון שדבוקים אל השכל וזהו שהצדיקים קדושי עליון מהפכים החומר שלהם לצורה שהוא החכמה והשכל ונעשה כולו חכמה, וזה

ספר צד מחנה אפרים

מחנה אפרים חיים אפרים זצ"ל

גולן ניר

בעובי הקורה למחות בעוברי עבירה או במתעצלי קיום עבודה ותורה. ואם לאו קם לי באורר אשר לא יקים כמ"ש רמב"ן פ' תבוא (כו, כו) בשם ספרי דקאי אב"ד של מטה שיש בידם להקים ביד העוברים, וזוה הרע ליאשי' מלך יהודה יע"ש. ולזה נתכוון בקינה לט"ב המתחלת איכה אלי קוננו מאליו ע"ש. והמפרש שם שגה בפירושו יע"ש כ"ג.

[טו. חכמה ונבואה]

מ"ש רמכ"ח בדף ב' ואיזה דפים מענין חכמה ונבואה ועתניאל בן קנז שהחזיר בפלפולו. ומ"ש בגליון דף ג' ונראה לו לדוחק הוא האמת. והיטב אשר דיבר מעלתו כי מ"ש הראב"ד בהלכות לולב (פ"ח ה"ה) כבר הופיע רוח"ק בבית מדרשינו וכיוצא בזה כמה פעמים. אין רוצה לומר רוח"ק כמו שהיה לדע"ה וחביריו, אבל היינו רוח ה' על עוסקי תורה לשמה. אשר זוכים לכוון האמת אפילו אם לפי טבע חכמתם ושכלם לא ישיגו ידיהם תושיה כזו, מ"מ הקב"ה בחסדו יהיב חכמתו לחכימא לפי שעה. וכזה זכה עתניאל בן קנז לכוון האמת ע"י פלפול וק"ו וגו"ש (תמורה טו, א) מה שלא ה"י בטבע חכמתו להשיג זה. כ"ג

[טז. נבואה לא ניטלה מהחכמים]

ל ועל ד"ו אחז"ל פ"ק דב"ב (יב, א) אעפ"י שניטלה הנבואה מן הנביאים, מחכמים לא ניטלה. לא כמו שהסביר מעלתו שהחכמה לא ניטלה מהחכמים, לא משמע כן, אלא הנבואה לא ניטלה מהחכמים, פ"י אותו חלק נבואה שמיגי ע"ד חכמתו שהעוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה בשכלו וחכמתו, אעפ"י שאיננו בכח תולדות טבע שכלו, רצה ש"ס להוכיח כן ממעשים בכל יום שת"ח משיג לשכליותו של ר"ע דאמר מילתיה מעצמו, ואשתכח משמיה דר' עקיבא כוותיה. ואנו יודעים שאין שכלו של זה מגיע לעקבות דר' עקיבא. שמע מינה ע"ד נבואה כנ"ל. וגם אשתכח הלכה למשה מסיני כנותיה. ודחי ש"ס דילמא כסומא בארובה ובלי דעת

כג. וכ"כ רבינו להלן בה"ז סי' נ.

כג*. ע"י תשובת רבינו בשו"ת זכר ישעיה ח"ב סי' ז.

כג**. ע"י תשובת רבינו בשו"ת זכר ישעיה ח"ב שם וראה להלן בחשלות והוספות.

מילין יכביר ובמקרה בעלמא ואין כאן הוכחה. ומסיק ולא טעמא יהיב, שמע מינה שהוא כעין נבואה של חכמה כ"ג.

ובזה יש להבין מאחז"ל פ"ק דמגלה כל האומר דבר חכמה אפילו באו"ה נקרא חכם, ע"ש ט"ז ע"א. וקשה פשיטא למה יגרע ולא יקרא חכם, והלא מברכים על חכמי או"ה שנתן מחכמתו לבשר ודם (ברכות נה, א). אבל הענין כנ"ל, דהוה סד"א דוקא בישראל המושגת מאל עליון נאמר כנ"ל, אבל או"ה שאומר דבר חכמה שאינו ראוי לפי מזגו וטבעו לא יצוייר בחכמה אלא כסומא בארובה כמ"ל. דהרי הכא קרי ליה אוהביו, ואילו היו חכמים בעצם בודאי היו מתוארים חכמים שהרי חכמי או"ה נמי נקראו חכמים. ומדקרי להו אוהביו, ש"מ שלא היו חכמים בעצם. ומ"מ בפסוק השני קרו להו חכמים, היינו ע"כ על אותו דבר חכמה שנוקדה מפייהם, אם מזרע היהודים מרדכי אשר החילות לנפול לפניו וגו'. ונמצא על דבר חכמה וחדיות הלז קורא להם חכמים לפי שעה. דלא נימא האומר דבר חכמה באו"ה שאיננו חכמה בעצם, לא נימא כסומא בארובה במקרה ולא בהשגתה, קמ"ל כי נקרא חכם לפי שעתו. זה אמת נכון הדבר. ל

[יז. לא בשמים היא]

והנה רום מכ"ח מייתי הא דב"מ (פו, א) דאמר רבה טהור טהור, ורמב"ם (הלי טו"ז פ"ב ה"ט) פסק דלא כוותיה. וכתב בכסף משנה דלא בשמים היא. והנה שם כתב כ"מ אע"ג דרבה בר נחמני אמרו, מ"מ כיון דבשעת יציאת נשמה אמרה הרי זה בכלל לא בשמים היא. והנה מדברי כ"מ אלו יצא דין חדש, דכל שאמרו ת"ח סמוך לסלוקו מן העולם, הוא בכלל לא בשמים היא, והוא דבר חדש ותמיה בלי טעם וסברא. וכאשר נבאר לקמן אי"ה הטעם דלא בשמים היא ושאין הנביא רשאי לחדש.

אבל לא ידעתי מי הכניסו לכך, דהרי שם בב"מ פ"ז ע"א מבואר דרבה בר נחמני מת לבדו בשדה ושום אדם לא היה אצלו ולא שמע ממנו ואמרו טהור טהור. ולא עוד אלא אפילו הבת קול

שיצאה וט
נשמתך בט
החיים, שה
מ'
ועוד אפילו
הודית
ועל מה או
טהרה אחת
נודע לחכמי
שסיפר לאד
אנחנו לא
בהרת, רק י
א
ויש כאן כ
הורה
נאמין לאלי
הני שב ע
קמיה דר'
דרבא, בפו
ע"ש. וא"כ
מיתה הילכ
של אלי או
בארעא ולז
הא דלא בי
דבר מעתה
התורה כול
דהרי כבר
ההוא מינז
אורייתא דו
ואפשר יע
וכישוף, וגו
תר"ו אמר
ומלאוין עו
התורה, מ"
כל אחד יא
מותר, ו

מכון גתאור

האחרונים תמיד, ובראשם מהר"ק ומהרא"י (המרומת הדטן) בתשובותיהן וכו' עכ"ל. ועל דרך זה יסד הרמ"א חיבורו דהכריע בדרך כלל, כבעלי תוס' והמרדכי כידוע. ולכאורה באמת קשה על מרן הבית יוסף, אמאי לא חש לשאר פוסקים, ולילך אחר רוב מנין.

ולפי דברינו הנ"ל דבר זה תליא במחלוקת הפוסקים הרמב"ם והרמב"ן בשם רבינו האי אם מעלות מופלג בחכמה אלים טפי מרוב מנין, ויכול כל אחד לנקוט כהאי חכם דעדיף בהפלגת החכמה. ואם כן יש לומר דהיה סבירא ליה למרן הבית יוסף, דג' מטיבי לכת האלה הלא המה הר"ף והרמב"ם והרא"ש שהיו מופלגים בדורם בחכמה, והיו האביר שבאבירים שבימיהם, עדיפי טובא אפילו נגד רוב מנין, משום הכי החליט מרן הבית יוסף בגודל כח הוראתו, לבחור באלו השלשה שעל פיהם יצא בכל הוראות והכרעות, ולא שייך לדון בהו דין אחרי רבים, כיון דדין רוב מנין כמו בסנהדרין או ג' דיינים לא שייך דהא לא ישבו ודנו ביחד, וכמו שהבאנו לעיל דברי הרמב"ן בשם תשובת רבינו האי, [דבר זה כתבתי בדרך אפשר דלא ראיתי מי שכתב לבאר בזה שיטת הבית יוסף].

רוח ה' על עוסקי תורה לשמה שזוכים לכזון האמת הוא רוח הקודש

ד (מו) וזהו שלמת הענין הזה, אמרנו להעיר עוד בענין מה שנכתבאר דלא אזלינן בהוראת התורה בתר הוכחות מן השמים, במה דמצינו דהראב"ד בהשגות (ה' לולג פ"ס ה' ה') שכתב "כבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשינו", וכן בהלכות בית הבחירה (פ"ו ה' י"ד) במה שנחלק על הרמב"ם שם שפסק דקדושה ראשונה שקדשה שלמה המלך ע"ה את מקום המקדש והר הבית

בעיר ה' שמה, קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא, והראב"ד שם חולק על דבריו וסיים עלה "כך נגלה מסוד ה' ליראיו, לפיכך הנכנס עתה שם אין בו כרת" עכ"ל. ועיין עוד בבית יוסף (יו"ד סי' קכ"ו) לשונו של הראב"ד בתשובה בתמים דעים, וז"ל כן מקבלני מרבותינו, "ומאבינו שבשמים" עכ"ל.

והנה הרדב"ז בהל' בית הבחירה שם (ד"ה לעפ"י) כתב על דברי הראב"ד הנ"ל וז"ל לא הייתי סומך על עצמי ליכנס למקדש ואפילו היה נגלה אלי, כי הייתי אומר לא בשמים הוא וכו' עכ"ד. אבל עיין בכפות תמרים (סוכה ל"ג ע"ג ד"ה נקטס לט"ו) שהביא מתשובת מהר"י בן לב (ס"ג סי' ק"י, דף קי"ו) הקשה גם כן דהלא תורה לא בשמים היא, וכתב הכפות תמרים על זה ואחר נשיקת ידיו של הר"י בן לב נראה כי לא נשתבח הראב"ד שמשם הופיע רוח הקודש לו בדין זה, אלא כיון שערב לו הפירוש והחילוק שפי' אמר כן בדרך גוזמא. והרי דברי הראב"ד הביאם בספרו תמים דעים, ושם נתבאר דהראב"ד אמרה למילתיה מכח טענות וקושיות, ולא אמרה בשם רוח הקודש וכו' ומכל מקום קושטא דמלתא הכי הוי, שאם יאמר פוסק אחד פירוש אחד בשמועה בשם רוח הקודש יכולין לחלוק עליו משום דלא בשמים הוא, ואין משגיחין בבת קול עכ"ל.

וביתר ביאור ענין זה שכתב הראב"ד דרוח הקודש הופיע בבית מדרשנו, עיין בשו"ת התם סופר (או"ח סי' ר"ח דפו"ח נ"ו ע"א ד"ה מ"ט למכ"ט) וז"ל והיטב אשר דיבר מעלתו [המהר"ץ חיות בספרו תורת נביאים] כי מה שכתב הראב"ד בהל' לולב כבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשינו, וכיוצא בזה כמה פעמים, אין רוצה לומר רוח הקודש כמו שהיה לדוד המלך ע"ה וחביריו. אבל היינו רוח ה'

ל על עוסקי תורה ל האמת אפילו אם לפ ישיגו ידיהם תושיר פ"ק בחסדו יהיב ד ופ"ו ועל דרך זה א הפבא בתרא (י"ג הנפואה מן החכמי אהתו חלק נבואה שהעוסק בתורה ל להנביח כן ממעשיו משיג לשכליותו של מעצמו, ואשתכח מ ואנו יודעים שאין ע ה' עקיבא, שמע מ המרן החתם סופר. ו בבא מציעא (פ"ה פ"עין דבריו הקדוש פ"ו) נהעלמן דף ר"ג ענין

עיין בס' בנין דו אלקים יענה שכתב בתו"ד וידוע שאמר המגיד להב בנפשו שהיה מייגע ע"שעמד עליה לה יוסף מאיש אחר לו לו תיכף הפשט שהשיגה, וגילה לו סגור למעלה הוא אחר כך כשאדם בו נפתח על ידי כך ד אדם להו

נראה לפרש על שערי צדק יבואו בו, דהכוונה לצדיקים, או גם

הרמ"א ר' חיים קליין אורח חיים חלק ט"ו

נס דחנוכה על פי רוח הקודש

(טז) ועתה נתנה ראש ונשובה אל פתח דברינו שהתחלנו בעניני חנוכה, ולתרץ קושית הבית יוסף אמאי קבעו נס ביום ראשון דחנוכה, הלא מצאו פך שמן והיה בו להדליק ליום אחד, והבאנו לעיל לשון רש"י ז"ל במס' שבת (כ"א ע"ג ד"ה צחוממו) שכתב בזה הלשון "והכירו בו שלא טמאוהו", ומה שכתב לבאר בדברי יואל דהכירו בהו הכהנים משרתי ה' ברוח הקודש אשר הופיע אצלם, ואף דקיימא לן תורה לא בשמים אבל בדבר התלוי במציאות שפיר יש לסמוך על רוח הקודש ובת קול, משום הכי סמכי על הכרתם שלא טמאוהו היונים, וכמו שנתבאר לעיל בארוכה.

ואע"ן ואומר עוד לתרץ קושית הבית יוסף ולשון רש"י על דרך זה בסגנון אחר, דהנה מרן החתם סופר בתשובותיו (או"ח סי' ר"ח, דפו"ט רנ"ח ע"ג ד"ה עד כאן, יו"ד סי' רל"ו) כתב לחדש בענין תורה לא בשמים, ותוכ"ד שם דהלא כל בניני המקדשות הראשון והשני, והשלישי שיבנה במהרה כימינו, אין אחד דומה לחבירו, והכל בכתב מיד ה' עלי השכיל על ידי הוד ושמואל, ובבנין בית שני על ידי חגי זכריה ומלאכי, והשלישי על ידי יחזקאל הנביא, ותקשה הלא אין נביא רשאי לחדש דבר. וכתב החתם סופר לבאר בזה, דמקרא אני דורש דבבנין מלאכת המשכן צותה התורה הק' ככל אשר אני מראה אותך, את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו, וכן תעשו. ודרשינן בפרק ב' דשבועות (ט"ו ע"ב) וכן תעשו "לדורות", והכוונה דסוף פסוק וכן תעשו קאי על כל המשך הפסוק, כלומר גם על רישא דקרא דכתיב ככל אשר אני מראה אותך בהר עתה בבנין המשכן, והוא מה שהראה הקב"ה למשה רבינו ע"ה בגביאותו את בנין המשכן כן תעשו לדורות, שלעולם אני מראה אתכם תבנית הבנין ההוא על ידי נביא,

על עוסקי תורה לשמה, אשר זוכים לכוון האמת אפילו אם לפי טבע חכמתם ושכלם לא ישיגו ידיהם תושיה כזו, מכל מקום הקדוש ב"ה בחסדו יהיב חכמתא לחכימא לפי שעה וכו'. ועל דרך זה אמרו חכמינו ז"ל פרק קמא דבבא בתרא (י"ג ע"א) אף על פי שניטלה הנבואה מן החכמים לא ניטלה וכו', פירוש אותו חלק נבואה שמשיג על דרך חכמתו שהעוסק בתורה לשמה וכו', ורצה הש"ס להוכיח כן ממעשים בכל יום שתלמיד חכם משיג לשכליותו של ר' עקיבא, דאמר מילתיה מעצמו, ואשתכח משמיה דר' עקיבא כוותיה, ואנו יודעים שאין שכלו של זה מגיע לעקבות דר' עקיבא, שמע מינה על דרך נבואה עכ"ל"ק דמין החתם סופר. ועיין ע"י בתורת חיים במס' בבא מציעא (פ"ה ע"א ד"ה לא ימוש) שכתב כעין דבריו הקדושים עיין שם. בדברי יואל (פ"י נהעלמן דף רע"א ע"א ד"ה אכן) שביאר ענין זה בארוכה.

ועיין בס' בנין דוד (ע"פ פ' מקץ) בפסוק אלקים יענה את שלום פרעה (אות ס"ו) שכתב בתו"ד וידוע המעשה (מונח נאמרי נועט) שאמר המגיד להבית יוסף ז"ל על שציער בנפשו שהיה מייגע עצמו באיזה ענין זמן רב עד שעמד עליה להשיגה, ואחר כן שאל הבית יוסף מאיש אחר לפרש לו הענין הנ"ל, ואמר לו תיכף הפשט שהוא נתייגע הרבה עד שהשיגה, וגילה לו המגיד שכל זמן שהאור סגור למעלה הוא קשה מאוד להוציאו, אבל אחר כך כשאדם כבר השיג הפירוש בזה הנה נפתח על ידי כך השער בזה, ואז בניקל לכל אדם להשיג הענין עכ"ד.

ונראה לפרש על פי זה הפסוקים פתחו לי שערי צדק וגו', זה השער לה' צדיקים יבואו בו, דהכוונה דעל ידי שכבר נפתח השער לצדיקים, אז גם אני יכול ליכנס לתוכה.